UNA SOGRA DE CASTANYOLA

ESTUDI INTRODUCTORI

No hem pogut consultar, per desgràcia, el text de l'obra francesa citada per Escalante a l'encapçalament d'aquesta peça. Malgrat això, no és gaire difícil afirmar la dependència del text valencià respecte del francés a nivell estructural. En efecte, *Una sogra de castanyola* és, a diferència de les altres peces en dos actes del nostre autor, una obra amb una estructura de comèdia d'enjòlit; per començar, importa més la trama, el conjunt de situacions i les relacions que s'hi estableixen que el traçat i construcció de tipus (cosa que no es pot dir de *El tio cavil·la* o de *Tres forasters de Madrid*). Tot i que Jacinta és, sens dubte, un tipus característic, no és ella qui realment protagonitza l'acció, sinó el seu desesperat i fart gendre. Igualment (i en açò ens allunyem de *Tres forasters...*) l'acció no s'estanca ni es limitar a presentar variants d'una mateixa situació, ni tampoc el desenllaç arriba de forma sobtada i inesperada gràcies a l'aparició a darrera hora d'un personatge nou, sinó que ja al començament del segon acte –amb l'aparició de Rosendo i de Rosa– comencem a disposar de les claus necessàries per arribar a ell.

Ara bé, si això creiem que no ofereix massa dubtes, també és veritat que *Una sogra...* ens fa l'efecte d'haver estat –respecte al seu model francés– reduïda, comprimida si preferiu. Dues poden haver estat les causes: per un costat, la necessitat d'encabir la història dins el marc dels dos actes, cosa que duria –per exemple– a precipitar la fugida del protagonista de casa de sa sogra (final del primer acte) i, possiblement, a limitar el paper del massa episòdic Pepito. Igualment, i d'acord amb el que és tradicional en la comèdia francesa, el *quiproquo* del segon acte (quan Inés i sa mare prenen a Rosa per l'amant de Visantet) hauria d'haver donat molt més de joc. Entra ací, llavors, la segona raó: la restricció moral. Sens dubte Escalante, com la gran majoria de la societat conservadora valenciana (i espanyola en general), no era massa amic de qüestionar l'honorabilitat de la institució familiar; almenys no en obres còmiques, que en els *drames d'honor* la cosa era ben distinta. En conseqüència, l'equívoc abans indi-

cat –fonamental per donar sentit al segon acte– es troba a *Una sogra...* reduït gairebé a la mínima expressió. A l'igual que en la gran majoria de les comèdies espanyoles de l'època l'adulteri només s'acostuma a contemplar com a possibilitat, no com a fet consumat. És per això que Rosa s'amaga al vers 145 i no torna a reaparéixer fins al 606; la confusió, a més, tardarà poc més de dos-cents versos (fins el 810) a resoldre's... I això que qui conegués mínimament els mecanismes de la comèdia de situacions estaria esperant des de molt abans que Rosa s'hi presentés en el moment més inesperat, per donar-li la raó aparentment a la sogra i al frustrat pretenent de l'esposa. Més encara, només a aquesta voluntat moralista d'Escalante hem d'atribuir la greu inconseqüència lògica que afecta tot el segon acte: un cop Rosa s'ha amagat, Viçantet se n'oblida i rep sense la menor preocupació primer el seu sogre, la seua dona després i finalment la temuda sogra. Així, i durant els gairebé quatre-cents versos que s'estenen entre la desaparició i la reaparició de Rosa, el protagonista actua i parla com si aquesta no existís. És igualment simptomàtic, al nostre parer, que el problema del *gatuperio*, suggerit malèvolament per Pepito, no arribe Viçantet a entendre'l en cap moment, i això que Còrdulo i la mateixa Jacinta l'acusen obertament d'haver caigut en les xarxes d'alguna *mala dona...*

Malgrat tot, el que acabem de dir no significa que l'obra tinga grans defectes a nivell estructural: situacions com la del festeig frustrat de Visantet i Inés, amb les irrupcions sobtades de la sogra, forquilla (i mandonguilla) en mà, són realment dignes de la millor comèdia, com també passa amb els *quiproquos* entre Rosendo i Viçantet (quan aquest no se n'adona de les autèntiques intencions del primer) o l'embolic final entre el darrer i la sogra. Hem d'afegir, a més a més, un altre element important: el traçat dels personatges es troba, en general, molt ben aconseguit, tot escapant-se de les limitacions inherents al sainet (amb la seua tipologia sovint massa limitada i fixa). Personatges adscrits a les capes burgeses benestants (corredor de comerç el protagonista i propietari rural el sogre) no ho oblidem, i que poden viure sense treballar (el segon) o tenir –si s'ho proposara– una *mantenida* (el primer).

Clar que no sols és l'adscripció social allò que tenen d'interessants, tot i que en part ens els connecta amb els personatges de la comèdia burgesa decimonònica; afegim-hi l'habitual mestria d'Escalante per definir tipus amb comportaments cridaners amb una gran economia de mitjans. Així, el tio Còrdulo és un personatge digne de passar a la galeria dels millors dibuixats pel nostre autor. Tenia tota la raó del món Enrique Gaspar quan opinava al respecte: «La politicomanía es una chifladura; todos discuten la cosa pública del país; pero dejar a aparte a Cánovas y a Sagasta para meterse a arreglar la Europa y la América y el universo entero, esto no lo hace más que un tipo del pueblo valenciano: el "velluter". Y no es todo hacerlo, sino decirlo. Recuérdese, sobre todas las demás suyas, aquella frase del tío Córdulo de *Una sogra de castañola*: "Mac-

Mahon qu'es desengañe / Com no seguixca el pla meu, / a terra". Esto es sencillamente sublime». [1]

Al costat d'aquest velluter de casta (però no oblidem que si es dedica a parlar de política internacional és perquè tant ell com els seus amics van tenir problemes amb la policia per tractar de la nacional), la seua dona –Jacinta– fa realment honor al malnom de Castanyola: embafosa com ella sola, continua exercint –malgrat el matrimoni de la seua filla– un domini absolut sobre aquesta, que vol estendre també al gendre. Tot un personatge, doncs, que atreu l'atenció de l'espectador, encara que l'acció (com ja hem dit) corre a càrrec de la parella de novençans, especialment de l'home. El desig de no dur a l'extrem les situacions farà, tanmateix, que el final reste traçat de forma que satisfaga a tots, sogra inclosa. Final ben acomodatici, del que només sembla lliurar-se el bon velluter, fidel a la seua obsessió per la política mundial.

Altrets trets podríem comentar, com el record constant cap a Gimenes, el primer marit de Jacinta, militar de professió i en qui es barrejaven –de forma còmica– el seu tarannà enèrgic i la total submissió a la dona. Significativament, aquesta cada volta que pensa en ell, acaba parlant en castellà; llengua que, pel demés, només és emprada (llevat dels castellanismes habituals i de frases aïllades) pel *petrimetre* aspirant a actor Pepito, la figura més negativa –sense pal·liatius– de tota l'obra malgrat la seua fugaç aparició.

* * *

Quant a l'esquema mètric, molt simple com ja és normal en l'Escalante madur, és el següent:

ACTE I

vv. 1-128	Romanç en	*à*
129-238	Romanç en	*à e*
239-344	Romanç en	*è*
345-447	Romanç en	*à a*
448-467	Redondilles	
468-471	Quarteta	
472-519	Redondilles	
520-523	Quarteta	
524-571	Redondilles	
572-603	Romanç en	*é a*
604-662	Romanç en	*í*
663-782	Romanç en	*í a*
783-838	Romanç en	*à*

ACTE II

vv. 1-148	Romanç en	*é*
149-264	Romanç en	*ó*
265-322	Romanç en	*é a*
323-350	Redondilles	
351-354	Quarteta	
355-374	Redondilles	
375-378	Quarteta	
379-398	Redondilles	
399-402	Quarteta	
403-410	Redondilles	
411-581	Romanç en	*à*
582-693	Romanç en	*í a*
694-809	Romanç en	*à e*
810-905	Romanç en	*à a*
906-913	Redondilles	

[1] Citat per Rafael Ferreres, *Eduardo Escalante. El hombre y la obra.* València, Prometeo, 1967, p. 136.

Com a particularitat major d'aquesta estructura, ressenyem com els versos corresponents a les escenes amoroses entre Inés i Viçantet, apareixen desenvolupades en redondilles, amb les típiques quartetes encarregades de variar una miqueta el ritme. Escalante, doncs, ha substituït estructures líriques més complexes emprades a altres obres (com les *seguidilles compostes* tan normals a la seua etapa inicial) per una estrofa fins ara dedicada a dramatitzar situacions adés prosaiques, adés còmiques. Ens trobem, en resum, davant una obra on triomfa de nou l'assonància i les tirades en romanç, el ritme més paregut a la prosa.

La distribució percentual ofereix els següents resultats:

Romanç	en	*à*	355	vv.	20,3 %
		à a	199		
		à e	226		12,1
		é a	90		
		í	59		
		í a	232		13,2
		ó	116		
		total:	1.531	vv.	87,5 %
Redondilles			200	vv.	11,4 %
Quartetes			20	vv.	1,1 %

* * *

Pel que fa a les edicions, dues són les anteriors a la de les *Obres Completes* (*OC* a les notes); la primera (*A* a les notes crítiques) a càrrec de Juan de Mariana, del mateix any de l'estrena (1875). La segona és de 1888, també amb el mateix editor, i amb mínimes variants respecte a la primera; i és que, com hem pogut adonar-nos al llarg dels darrers textos editats, i a diferència del que s'esdevenia amb els primers sainets, aquests ofereixen una fixació gairebé definitiva, mancats com ens trobem dels corresponents manuscrits.

UNA SOGRA DE CASTANYOLA [1] *

Comedia bilingüe. En dos actos y en verso.

Representada por primera vez con extraordinario éxito en el teatro de la calle de Ruzafa [2], a beneficio del primer actor cómico D. Ascensio Mora [3], la noche del 28 [a] de Febrero de 1875.

PERSONAJES	ACTORES	
Jacinta [b]	Doña.	Rosa Sancho.
Inés	»	Matilde Senís.
Rosa	»	Amparo Pardinillas.
Viçantet	Don	Ascensio Mora.
El tío Córdulo	»	Leandro Torromé.
Rosendo	»	Eduardo Barreda.
Pepito	»	Luis Senís.

ADVERTENCIA

Faltaría a un deber de gratitud si no manifestase aquí mi reconocimiento a todos los artistas que han tomado parte en esta obra, por el esmero con que la han desempeñado. Todos han contribuido al éxito que ha obtenido y muy particularmente la Sra. Sancho y los Sres. Mora y Torromé. Reciban con este motivo el agradecimiento de S. S. y afectísimo.

ESCALANTE.

OTRA

La lectura de una obra francesa La poule et ses poussins [4] me sugirió la idea de escribir la presente comedia; pero así como cumple a mi conciencia hacer esta declaración, también debo manifestar que el diálogo, los caracteres de los personajes y los detalles de la obra son completamente originales.

EL AUTOR.

A la distinguida actriz
Doña Amalia Mondéjar [5]

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1276-1280.

Amalia: hace tiempo que tu nombre debía ir al frente de alguna de mis obras; si hasta hoy no he tenido el gusto de colocarlo, no lo atribuyas a olvido, pues sería imperdonable en el autor que a tu talento debe el éxito de muchas de sus obras. Para dedicarte una de éstas, mi deseo era que correspondiese al mérito de la actriz que tantos aplausos ha alcanzado en la escena valenciana. Ninguna de las que he escrito satisface mis deseos; pero no queriendo demorar por más tiempo lo que yo juzgo un deber, te dedico la presente, seguro de que tu nombre le prestará a la obra el mérito de que carece.

Tu afectísimo

EDUARDO ESCALANTE.

ACTO PRIMERO

Sala; puerta al fondo y dos laterales; muebles de nogal; un sofá a la izquierda; un velador a la derecha. Al levantarse el telón aparecen la señora Jacinta e Inés, sentadas al velador cosiendo.

ESCENA PRIMERA

Jacinta, Inés.

JACINTA. Filla, ¡quin desasosiego
tens este matí tan gran!
No perds de vista la porta.
INÉS. Dos voltes me s'ha antoixat
que tocaven.
JACINTA. ¿A qui esperes? 5
INÉS. Com Visantet tarda tant...
JACINTA. ¿Ton marit? ¿Pues no ha vengut
este matí d'allà dalt,
de Requena?
INÉS. Sí senyora;
i no ha fet més que aplegar, 10
mudar-se i pendre en seguida
la porta. Ja veu, al cap
de huit dies que està fora.
No té un moment de descans.
JACINTA. Li haurà eixit alguna venta 15
de sucre, almidó o safrà.
INÉS. ¿No duia també unes mostres
de canella?
JACINTA. No he mirat...

En la ditxosa canella,
sempre està corrent-la...

INÉS. Clar; 20
sent corredor...

JACINTA. *[Apart]* Corredor,
bona excusa té el malalt.
[Alt] És com ton tio: la casa
no li caurà damunt mai.

INÉS. Tal volta siguen quimeres, 25
mes d'algun temps a esta part
veig en ell manco carinyo;
l'encontre més reservat.
Si al mig any de matrimoni
m'enganyara...

JACINTA. No crec tant. 30
Sin embargo, bé saps tu
les llàgrimes que em costà
el ditxós casòrio; però
Nostre Sinyor m'ha donat
dos fills, i ningú dels dos 35
té el meu modo de pensar.
Si és ton germanet Rosendo,
a la Iglesia s'inclinà,
sent així que els meus desitjos
eren vore'l militar, 40
como su padre.

INÉS. La culpa
fon del tio capellà,
que se l'endugué a Teruel,
pues com el volia tant...
de modo que allà seguix 45
els estudis.

JACINTA. Però el cas
és que son tio morí
al poc temps, i ell fa dos anys
que no ha tengut el desig
de vindre a dar-me un abraç. 50

INÉS. ¡Pues diners bé li'n demana!

JACINTA. Els fills són molt descastats.

INÉS. No hu dirà per mi.

JACINTA. A saber
si tu m'abandonaràs.

INÉS. No diga això; Visantet 55
la paraula li donà
abans de casar-se en mi
de no separar-me mai.

JACINTA. I tanto; com a que fon
la condició principal 60
que li posí: d'atre modo
no te porta ell a l'altar.
INÉS. Tampoc jo, llunt de vosté
podria viure.
JACINTA. ¡Diamant!
¡Un bes!
Abrazándose.
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. ¡Xicoteta! 65
Tu eres el únic encant
que tinc, pues el teu pad[r]astre
pe'a mi és lo mateix que un sac
de palla, sinse sentit
ni amor: tot el seu afán 70
el té en casa el boticari.
INÉS. I pregunte-li què trau...
JACINTA. Pues tu ja el veus; me s'ajunta
en quatre desocupats
com ell, i tot el sant dia 75
el passen allí tractant
de política europea.
Els assumpts d'Espanya ja
no els toquen, perquè una volta
casi me'ls varen tancar[6]; 80
mà tu si vosiferaban.
INÉS. Hi han hòmens extravagants.
JACINTA. Veges de què m'ha servit
a mi tornar-me a casar.
M'ha dut quatre finques, pero[c] 85
amor no me n'ha portat.
¡Què diferente carácter
el de éste al de tu papá!
INÉS. Això diuen tots.
JACINTA. Aquell
estava en mi tan nugat, 90
que en no dur-me de bracero
ja no pegava ni un pas.
INÉS. ¿Quin temps podia jo tindre
quan ell morí?
JACINTA. ¿Tu? Dos anys.
Ell era cabo segundo 95
de carabineros[7]; alt,
moreno; ¡y qué pico
el suyo, tan fino, i què qualitats!

Ell sempre la tenoreta[8]
buscava del meu costat, 100
pues sempre dia: «las dos
cosas que yo estimo más
en el mundo son: mi esposa
y mi carabina». ¡Ai!
Hòmens de les seues prendes 105
hui no se n'encontren ja.
A penes jo me queixava
una miqueta del cap,
tot era dir-me: «ángel mío,
¿quieres que envíe por la 110
begudita del vapor[9]?»
Vamos, era muy galán.

INÉS. ¿Que també fea comèdies
com Pepico, el que viu dalt?

JACINTA. No. A propòsit: eixe xic 115
mos prometé regalar
entraes per a la funció
d'esta nit.

INÉS. Crec que han tocat.

JACINTA. No. Después haurem d'eixir
les dos; vullc comprar-me uns guants, 120
perquè al salonet aquell
va gente muy prinsipal.

INÉS. ¿Toquen? Este Visantet
tarda molt.

JACINTA. ¡Xica, tu estàs
en punxes! ¡Pues vaja un[a] ànsia! 125
No tingues por, que ell vindrà.

ESCENA II

Dichos y Viçantet por el foro.

JACINTA. ¿Veus? Ja el tens ací. *[Apart]* ¡Jesús,
ni que esperara un regal!

VIÇANTET. *[Apart]* ¿Pues? Como siempre; cosida
a les faldes de sa mare. 130
¿I a esta agüela no hi ha sants
que del meu quarto l'arranquen?

INÉS. Chico, bona hora de vindre.

VIÇANTET. Mira, ja tenia ganes.

INÉS. Des de les set del matí... 135

JACINTA. Però xica, tu t'estranyes...

Si l'home té els seus quefers,
¿què t'importa a tu que tarde?

VIÇANTET. No fa ni quatre minuts
que logrí desocupar-me. 140

JACINTA. Si te féra alguna falta...

INÉS. Tampoc vullc jo que se mate
treballant.

JACINTA. Ell té bons quartos [10]
i és jove.

VIÇANTET. Sí que treballe;
però en l'ànsia de guanyar 145
pe'a que lluixques i gastes,
el treball no me fatiga.

JACINTA. *[Apart]* Mireu-lo, pareix bolxaques [11].

INÉS. Val més la teua salut
pe'a mi que totes les gales. 150

VIÇANTET. *[Apart]* Ara jo li donaria
dos besos en eixes galtes;
però l'agüela me talla
per lo mig. ¡Voto a Sant Jaume!
¡Tindre sempre el testimoni 155
de vista! ¡Hi ha pe'a penjar-se!

JACINTA. Atén, Rosendo m'ha escrit.
Por supuesto, demanant-me
diners; tu faràs favor,
acabant, de contestar-li 160
si pots. Si no, li hu diré
a Pepico quan abaixe.

VIÇANTET. Bueno. *[Apart]* Ja ixqué a relluir
eixe chiquillo.

JACINTA. Jo em calfe
el cap, pues no sé mon fill 165
com gasta.

VIÇANTET. Lo extraordinari
és que a mi també acostuma
de quant en quant demanar-me'n.
¿Serà juaor?

JACINTA. ¡Dios mío!
¡En conseqüències tan males 170
com du el joc! Si jo poguera
estar prop d'ell i evitar-li...

VIÇANTET. Això és cosa molt senzilla.
¿Té més que fer un viatge?

JACINTA. Si no estiguera tan llunt... 175

VIÇANTET. ¿Llunt?

INÉS. El temps no és favorable.

JACINTA. En estos freds...
VIÇANTET. *[Apart]* Guanyaria
jo poc de que te quedares
en lo camí com un tito.
[Alt] Pues no fa tan mal oratge. 180
JACINTA. I, sobretot, ¿te pareix
que jo podria deixar-me
a soles a la chiquilla?
VIÇANTET. ¿Com a soles? Entengam-se,
sinyora: «¿què sóc jo algun 185
marit de Santi-barati [12]?»
JACINTA. No m'has comprés: vullc dir jo...
INÉS. No s'ha explicat bé la mare...
VIÇANTET. Tu sempre vols apanyar-ho,
però per molt que hu apanyes... 190
INÉS. ¡Quin humor tens estos dies!
JACINTA. Ja veus: a penes li parle
me s'aürta [13].
VIÇANTET. Ja li he dit
mil voltes que això d'aurtar-se
és cosa de gossos.
INÉS. Vinga... 195
VIÇANTET. Toca.
INÉS. ¿A on?
VIÇANTET. A pendre l'aire.
Pegarem un passeget
mano a mano, i farem ganes
de dinar.
JACINTA. *(A Inés)* ¿Tu te'n recordes
que abans nosatros quedàrem...? 200
INÉS. ¡Ai, sí! Chico, no pot ser.
VIÇANTET. ¿Pues?
INÉS. Tinc que [e]ixir en la mare.
VIÇANTET. ¿A on?
JACINTA. ¡Vaja una pregunta!
A on mos portaran les cames.
VIÇANTET. ¡Vaja una resposta!
INÉS. A fer 205
per ahí varios encàrrecs
i a comprar uns guants. Pepico
esta nit serà probable
que mos duga al seu teatro.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡M'escama eixe botarate! 210
INÉS. Treballa ell; fa el paper
de galán.
VIÇANTET. Pues que lo maten;

pe'a vore a un mamarrechero
no m'incomode.

JACINTA. *[Apart]* ¡Salvatge!

INÉS. Vamos, hui estàs de mal temple... 215

JACINTA. Si ham d'eixir, com no t'afanyes...

INÉS. Prompte me vist.

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Se l'emporta
l'agüela!

INÉS. Quede's ben ample:
no diràs que ta muller
te nuga a les seues faldes. 220

VIÇANTET. A bon segur.

INÉS. Después, queixa't.

Vanse Jacinta e Inés por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. ¡Tonta! Jo no me queixe... ¡ràbie,
i me se'n du Lusifer,
Pateta [14] i tots els diables
coronats que hi ha en l'infern! 225
Señores, ¡esto es muy grande!
Jo me casí en la il·lusió
de tindre casa i muller,
i a estes hores ni tinc casa,
ni tinc dona, ni tinc res. 230
Eixa sogra és un floronco [15]
que m'ha eixit, de mala llei,
i no valen ni els empastres [16]
ni l'ingüent de canonet [17].
Tallar per lo sa és precís: 235
jo estic prevengut fa temps
i aguarde una cojuntura
per no aplegar a l'extrem...

Viendo aparecer al Tío Córdulo por el foro.

El so Córdulo; m'alegre.
Li vaig a cantar claret. 240

ESCENA III

Viçantet y el Tío Córdulo con un periódico en la mano, que luego lo dejará encima del velador.

CÓRDULO. El boticari és molt fosc [18]:
no es pot disputar en ell.
¡Pues no estic acalorat!
VIÇANTET. Tio Córdulo.
CÓRDULO. Santet...
VIÇANTET. Tenim que parlar.
CÓRDULO. Quan vullgues, 245
però ara estic molt calent.
VIÇANTET. No estic jo massa gelat
tampoc.
CÓRDULO. ¡A tu te pareix!
Sostindre'm el boticari
que Bismarck [19] no té talent 250
ni *empuje*, quan tu ja saps
que lo primeret que féu
fon arrimar-li a l'austriaco
dos cebes...
VIÇANTET. Jo no sé res.
CÓRDULO. Y en seguida dijo: «Venga 255
el reino del Anoüer [20],
el ducado Severino [21],
Calsarú [22] y Mossensoréll [23]».
VIÇANTET. ¡Tio Córdulo...!
CÓRDULO. Y apenas
me los amaitina [24] bien, 260
pega mitja volta, i pum,
¡li aventa un palo al francés [25]!
Eso no hay quien me lo niegue.
VIÇANTET. Té raó, però parlem...
CÓRDULO. Pues ara es va complicant 265
lo de Selemin-ous-tein [26].
I com hu prenga a puntillo
el ruso, allà mos vorem.
¿Tu saps lo que jo faria?
VIÇANTET. Atenga'm ara i después 270
farà lo que li parega.
CÓRDULO. ¿I Gacinta?
VIÇANTET. Justament
vullc parlar-li d'ella.

CÓRDULO. Explica't.
VIÇANTET. Ací anem a tindre un pleit.
Jo me casí per a viure 275
al costat de ma muller.
Però pe'a viure jo a soles.
CÓRDULO. Clar.
VIÇANTET. Espés i molt espés
deu dir, perquè allà a on me gire
la sombra negra, imponent, 280
de ma sogra, me fatiga,
me perseguix.
CÓRDULO. Ja comprenc.
Per no estar feta un furó[27],
estarà ací algun ratet...
VIÇANTET. Poc: des de que matineja 285
hasta que escolta la veu
del sereno. P'a acabar-ho
d'apanyar, només que a Inés
li coga un pad[r]astre, entonses
se gita ací dins també. 290
CÓRDULO. Ella, en l'afán de cuidar-la...
Sin embargo, no está bien.
VIÇANTET. ¡És un regal! D'eixe modo
acabaríem per fer
cama redonda.
CÓRDULO. Voràs 295
com jo li dic... Lo estrany és
que Ineseta no se queixe.
VIÇANTET. Als seus anys, naturalment
li dura encara l'inyor.
¿Què sap la xica, si ho veu 300
tot per los ulls de sa mare?
Jo estic segur que vostés
abans de casar-la en mi
li digueren: «filla, anem
a pendre en casa un pupilo. 305
Demà li l'amostrarem
al sinyor Re[c]tor i al Jutge
municipal, i después
voràs, voràs quin marit
tan resandunguero tens. 310
Ella, al fer-li eixe retrato
del marit, senzillament
diria: «Açò és que me compren
algun ninot del carrer
de Carabasses[28]».

CÓRDULO. ¡Home, home! 315
VIÇANTET. Jo, hasta hui he segut prudent;
però el mal se va allargant
i sols li encontre un remei.
CÓRDULO. ¡Dimoni! ¿Acàs pensaries
endur-te a la pobra Inés? 320
¡Separar-la de sa mare!
VIÇANTET. Sóc son marit.
CÓRDULO. No pot ser.
Tu li donares paraula...
VIÇANTET. Està usurpant els meus drets.
CÓRDULO. Ja em tenies a mi esclau 325
en casa, sinse poder
anar a cà el boticari.
Sossega't.
VIÇANTET. Ara mateix
tenia un home el capritxo
d'[e]ixir-se'n en sa muller, 330
però se l'endú ma sogra
i jo me quede ací, fet
un monot[29].
CÓRDULO. Encara guanyes.
VIÇANTET. ¿Guanye?
CÓRDULO. Sí, perquè te'n véns
en mi a casa el boticari. 335
Hui tenim un dinaret
polític. El casullero
no pot vore a muixur Thiers[30],
i s'ajuà l'atre dia...
VIÇANTET. ¡Bah! Que vosté ho passe bé. 340
CÓRDULO. Mac-Mahon[31] que es desenganye:
com no seguixca el pla meu,
a terra.
VIÇANTET. No pot negar
la casta de velluter[32].

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA IV

Córdulo y Jacinta, [por la] derecha.

CÓRDULO. Este xic és molt serril. 345
¿Pues no em deixa en la paraula?
JACINTA. Córdulo, hui dinarem
tardet, pues tinc que [e]ixir ara

en la xica.
CÓRDULO. Jo me quede
a dinar fora de casa, 350
però necessite abans
parlar en tu.
JACINTA. ¿De què es tracta?
CÓRDULO. Viçantet, el millor dia
fa fil trencat[33] i s'allarga.
JACINTA. Les atxes que l'il·luminen[d]. 355
Deixa-lo estar que se'n vaja.
CÓRDULO. Bien, però s'endú a Ineseta.
JACINTA. ¿Com? ¿A ma filla robar-la
del meu costat? ¡Impossible!
CÓRDULO. Tu olvides...
JACINTA. ¿I la paraula? 360
CÓRDULO. És son marit.
JACINTA. ¡Son marit...!
¿El pillo, per què se casa?
CÓRDULO. Pe'a viure en ella ben ample.
JACINTA. ¿No tenen ací una sala
per a ells a soles?
CÓRDULO. ¿I tu, 365
no en tens allà dins un[a] atra?
JACINTA. La de dins és molt gelà.
CÓRDULO. Pues si és molt gelà, calfar-la.
JACINTA. Por supuesto, ¿ese bandido
habrá tenido l'audasia... 370
de amenasarme, no es sierto...?
CÓRDULO. *[Apart]* ¡Al bordell![34] Quan ella parla
en castellà, ix en seguida
el carabinero en dansa.
JACINTA. ¡Ah! ¡Si mi primer marido...! 375
CÓRDULO. ¿Pues...?
JACINTA. Si ahora levantara
la cabesa mi Gimenes,
en un sepo de campaña
me lo pondría a ese hombre.
CÓRDULO. ¡Xe, què mal!
JACINTA. ¡Pero me falta 380
un esposo!
CÓRDULO. ¿Jo que sóc?
JACINTA. Tu no eres más qu'un bolchacas
de pan florido[35].
CÓRDULO. ¡Gacinta!
¡Déu que me done catxassa...!
Però, en fi, t'heu advertixc: 385

tu desahoga't i parla
destarifos; mes si vols
tindre a la chiquilla en casa,
d'eixa porta no me passes
en a dins.

JACINTA. Per conservar-la 390
faré tots els sacrificis
del món. ¡Guilopo! [36] ¡Mal ànima!
Si fóra agraït, al vore
lo que jo li balle l'aigua...

CÓRDULO. No és difícil subjectar-lo. 395
Ell és llèpol, i s'encanta
sempre que et veu en la cuina
confitant meló i pataca [37].

JACINTA. ¡No sé si se llepa els morros!

CÓRDULO. Pues no te descuides; anda: 400
confitura en ell.

JACINTA. Els bons
mossets que li pose en taula,
bien se los sabe engaldir.

CÓRDULO. Atén: no me'n recordava.
¿A estes hores, tu i la xica 405
és precís que ixcau de casa?

JACINTA. ¿També ha parlat?

CÓRDULO. La persona,
quan està de mala data... [38]

JACINTA. Avant: no [e]ixirem.

CÓRDULO. Evita
tot lo que pugues...

JACINTA. Descansa. 410

CÓRDULO. Me'n vaig; que en cà el boticari
m'espera tota la taifa [39].
Hui serà la discussió
sobre la nota alemana [40].

Vase [por el] foro.

ESCENA V

Jacinta y Viçantet por la puerta [de la] derecha.

JACINTA. *(Sentándose)* Jo promet que esta saleta 415
la tinc que mirar més alta
que el Micalet.

VIÇANTET. ¡Eu! Molt prompte

se féu el passeig.
JACINTA. No. Encara
no ham eixit. La veritat,
jo casi casi pensava 420
deixar-ho pe'a un atre dia.
¿Què te pareix?
VIÇANTET. Bien.
JACINTA. *[Apart]* ¡Pirata!
¡Demanar-li jo la vènia!
[Alt] Me'n vaig a la meua sala.
A voltes, sinse pensar, 425
m'estaque en alguna banda,
i si és de bé, estic servint
d'estorb.
VIÇANTET. Vosté se despatxa.
JACINTA. *[Apart]* ¡Es muy moixo[41]!
VIÇANTET. *[Apart]* Algo li ha dit
el tio Còrdulo.

ESCENA VI

Dichos; Inés por la puerta [de la] izquierda.

INÉS. Vaya; 430
quan vullga jo estic a punt.
JACINTA. Filla, deixem-ho pe'a un[a] atra
ocasió.
INÉS. ¿Pues?
JACINTA. No pensí
que hui era dia de planxa
i tinc dins molta faena. 435
Mentres, desduix-te[42]; parla
un ratet en tot marit
hasta que posem la taula.
INÉS. ¿Té la mare algun disgust?
VIÇANTET. No crec...
INÉS. ¿Està vosté mala? 440
JACINTA. No, filla; vaig dins a fer
confitura de pataca
que li agrà tant al teu home;
i un principiet...
INÉS. Bueno, vaja.
JACINTA. ...que es xuplarà els dits.
INÉS. ¿Què tal? 445

VIÇANTET. Bien.
JACINTA. Voràs en quant el tasta...
[Apart] ¡Tunante! Pe'a qui volguera
matar-lo com a una rata.
Vase por la izquierda.

ESCENA VII

Inés y Viçantet.

INÉS. ¡Quant mos vol! A cada instant
mos sorprén d'esta manera.
VIÇANTET. ¡Voto va Dios! ¡Si jo volguera
que no mos volguera tant!
INÉS. Pues, fill, posar-te devies,
per la finesa, molt tou;
però a tu, res te commou.
VIÇANTET. Tinc poc humor estos dies.
INÉS. En efecte; i lo pitjor
és vore, segons la traça,
que a penes entres en casa
perds en seguida l'humor.
¡Si lo que sospeche fóra
per desgràcia veritat...!
¡Si te tinguera enredrat
alguna mala penyora...!
VIÇANTET. ¡Quin pensament del dimoni!
INÉS. ¿Per què, quan me festejaves
tan bonico me pintaves
el quadro del matrimoni?
VIÇANTET. Còpia és d'un cel que complau
per lo alegre i sossegat.
INÉS. Pues, mira, eixe cel tal blau
jo el trobe molt emboirat.
VIÇANTET. Hi ha un motiu.
INÉS. Que no el declares
francament me mortifica.
¿Sóc ara menos bonica
pe'a tu que quan te casares?
VIÇANTET. Eixe dubte no t'inquiete,
pues per a el teu Viçantet
eres sempre un ramellet.
[Apart] ¡I hui està de rechupete!
INÉS. ¡En quina formalitat
m'enganyes, resicatero!

VIÇANTET. ¿Enganyar-te jo...? Lusero,
assenta't al meu costat.
Vine.

Se sientan en el sofá.

INÉS. ¿Què vols?
VIÇANTET. Respirar 485
prop de tu, lliure d'espies;
que estos moments, tots els dies
no se solen presentar.
INÉS. Casi un mes has estat fora.
VIÇANTET. No saps, després de l'absència 490
quant hermosa és la presència
de l'objecte que s'adora.
Per això desitja el pit
recrear-se ací un instant
en eixos ulls de diamant 495
i eixa boca de confit.
INÉS. ¡Salamero!
VIÇANTET. A este plaer
misteriós, pur, inefable,
sols brinda l'incomparable
carinyo d'una muller. 500
Ell eixe semblant retrata...
INÉS. ¡Santet!
VIÇANTET. ¡Àngel meu! ¿Qui escombra?[43]

Al ir a darle un abrazo, óyese toser a la señora Jacinta, que aparece por la izquierda.

ESCENA VIII

Dichos y Jacinta.

JACINTA. Ningú. Sóc jo.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Mala sombra,
açó a un home el desbarata!
JACINTA. He[e] entrat, no te maravilles 505
pe'a dir-te que el principiet
ja el tens fet.
INÉS. ¿I què li ha fet?
JACINTA. Lo que a ell li agrà: mondonguilles.
INÉS. Repara quin interés
te manifesta...
VIÇANTET. *[Apart]* ¡*Ojalà* 510

les fera de matacà [44]
i rebentàrem els tres!

JACINTA. Seguiu, que no prenc caïra.
Quan vullgau dinar...

INÉS. És prompte; 515
després.

JACINTA. *[Apart]* ¡Guilopo! M'afronte
de vore com la capgira!
[Alt] També teniu condonyat.

INÉS. ¡Codonyat!

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Mala cangrena...!

JACINTA. ¿Tu, les claus de l'alasena
per fi no les has trobat? 520

INÉS. Vosté que agrana i espolsa...

JACINTA. Vaig a traure confitura.

Vase por la izquierda, saliendo a su tiempo.

INÉS. ¿Veus quina sogra tan dolça?

VIÇANTET. Sí, de castanyola pura.

INÉS. Viçantet, me desconsola... 525

VIÇANTET. Tinc ja un enfit que m'ofega.
¿No estàs mirant que s'apega
igual que la castanyola?

INÉS. ¡Pobreta! La justifica
lo molt que per tu procura. 530
Vinga, seguix la pintura
que estaves fent, tan bonica.

VIÇANTET. ¿T'agradava? ¡Serafí!
¡Quina pau disfrutaríem
i quan ditxosos viuríem 535
si me cregueres a mi!
De tots modos, vindrà un dia
que ta mare... a la vellea...

INÉS. Sospeche la teua idea,
però és inútil porfia. 540

VIÇANTET. ¿I dius que me vols?

INÉS. ¡Friolera!
Mestres absent has estat,
veges en qui he[e] ensomiat
totes les nits.

VIÇANTET. ¡Enxisera!

INÉS. ¡Encara t'atreviràs 545
a dir que això no són proves

de carinyo!

VIÇANTET. ¡El cor me robes!
Deixa'm donar-te un abraç.

Al ir a darle el abrazo, aparece nuevamente la señora Jacinta, trayendo un tenedor con una almondiguilla.

JACINTA. Tasta'n una; me desvetla
dubtar si estan al teu gust. 550

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Señores, què haja un Déu just
i no me mate a esta agüela!

JACINTA. ¿Què diu?

VIÇANTET. És massa imprudència
embocar-se[45] tan resolta.

JACINTA. Te comprenc; a l'atra volta 555
te demanaré llicència.

INÉS. Ell vol dir...

JACINTA. Troba un delit
en la cosa més senzilla:
li porte una mondonguilla
i me pega un estufit. 560

INÉS. ¡Mare...! *[A Vicentet]* Tu també la humilles.

VIÇANTET. ¡Voto a quién! ¿No és un dolor
que quan te parle d'amor
mos ixca en les mondonguilles?

INÉS. Cert que no fan bona lliga. 565

JACINTA. ¡Oi! ¡Mà tu la gata vella
com va fent-se a la fanzella[46]
del masclot!

INÉS. Això no hu diga
vosté.

JACINTA. Però jo, més tonta:
¡miren per qui me desvetle! 570
[Apart] Que haja entrat este pelele
en la família m'afronta.

Vase por la izquierda.

VIÇANTET. Vés, posa't la mantellina.

INÉS. ¿I això?

VIÇANTET. ¡El coratge m'ofega!

INÉS. ¿A on se n'anem?

VIÇANTET. ¡Necessite 575
distraure'm, calmar la febra!

INÉS. ¿Tu fas cas?

VIÇANTET. Inés, a vore

si tenim en pau la festa.

INÉS. ¡Quant[a] poca substància!

Vase por la puerta [de la] derecha.

VIÇANTET. Hui
crec que la mina[47] rebenta. 580

ESCENA IX

Viçantet y la señora Jacinta por la izquierda.

JACINTA. ¿Se pot entrar? ¿Pose ja
el arròs? ¿A on està eixa?

VIÇANTET. Posant-se la mantellina.

JACINTA. ¿Com la mantellina?

VIÇANTET. Veja-hu.

JACINTA. ¿Per a què, si no ham d'[e]ixir 585
nosatros...?

VIÇANTET. Se'n ve en mi ella.

JACINTA. ¡En tu! ¿I se n'aneu els dos
a soles?

VIÇANTET. No passe pena,
no es pedrem. I si es perdem,
mos duran a la Llongeta[48]. 590

JACINTA. ¿I a on voleu anar?

VIÇANTET. Tu-tut,
als bous.

JACINTA. ¿Quins bous? Hui no és festa.

VIÇANTET. ¡A passejar, a distraure's,
al trinquet, a la gallera,
al tir del colom!

JACINTA. ¡Bons puestos! 595

VIÇANTET. ¿Però a vosté l'interessa?

ESCENA X

Dichos; Inés por la derecha, con la mantilla puesta.

INÉS. ¿Ja esteu disputant?

VIÇANTET. *(Buscando el sombrero)* Andando.

JACINTA. Divertir-se.

INÉS. ¿Vosté es queda?
VIÇANTET. ¡Oi!
INÉS. ¿Per què no ve la mare?
JACINTA. ¿Com? ¿Anar jo a la gallera? 600
INÉS. ¿A la gallera me porta?
JACINTA. ¡Repara tu quina idea!
INÉS. Chico, ¿a on anem?
VIÇANTET. ¡A l'infern!
INÉS. ¡Jesús!
VIÇANTET. *(Buscando el sombrero)* ¡Que es terra calenta!

ESCENA XI

Dichos y el tío Córdulo por el foro.

VIÇANTET. El sombrero...
CÓRDULO. Sentiré 605
haver-lo perdut. *(A Visantico)* ¿Tu has vist
el diari?
VIÇANTET. Tinc pressa.
CÓRDULO. Veges,
no te l'hages ficat dins.
VIÇANTET. *(Señalando el velador)* Mire-lo.
CÓRDULO. ¡Gràcies a Déu!
Atén. ¿Saps lo que m'han dit? 610
VIÇANTET. Tio Córdulo...
CÓRDULO. Bismarck
ha tancat al conde Arnim[49].
VIÇANTET. Bo; m'alegre.
CÓRDULO. ¿Què et pareix?
Que li vagen en ronquits[50]
al gran carceller[51] de Prússia. 615
VIÇANTET. Ja m'heu contarà a la nit.

ESCENA XII

Dichos y Pepito por el foro.

PEPITO. ¿Dan ustedes su permiso?
JACINTA. Adelante.
VIÇANTET. ¿Qui és?
CÓRDULO. El xic
de dalt.
JACINTA. ¡Pepito!

PEPITO. ¡Señoras...!
Saludando.
VIÇANTET. *[Apart]* Abaixa molt a sovint... 620
i...
PEPITO. *(Dándoles la mano)* ¿Está usté...?
JACINTA. Bien.
PEPITO. ¿Y usté?
INÉS. Bien.
PEPITO. ¿Y usté?
VIÇANTET. ¡Xe, vés a dormir!
[Apart] ¡Sempre a tots en la maneta
sobant-mos! ¡Me consumix!
PEPITO. Traigo a ustedes los billetes 625
para la función.
Dándoselos a Jacinta.
JACINTA. ¡Ah, sí!
Usté nos lo prometió.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Què se fica ell a oferir!
JACINTA. ¿Qué comedia echan?
CÓRDULO. *(Leyendo el periódico)* La vista
me se cansa; a penes llixc... 630
PEPITO. Como no tenemos dama
nunca podemos salir
de las obras en un acto [52].
INÉS. ¿Y cuáles hasen por fin?
PEPITO. «Verdugo y sepulturero», 635
«El puñal del Godo» y
«La tienda del Rey Don Sancho» [53].
VIÇANTET. Quan vullgues, en lo permís...

A Inés, con acción de marcharse.
JACINTA. Espera.
CÓRDULO. Home, tu que saps
donar-li tant de sentit 640
a lo que lliges, ¿per què
no te'n vens un rato en mi
a casa del boticari?
VIÇANTET. ¿Jo?
INÉS. ¿Vols anar?
VIÇANTET. ¡Mà que és pit! [54]
CÓRDULO. Mos llegiràs un discurs 645
del barón Ricasolí [55]
que ve en los periòdics.
INÉS. Anda,
divertix-te.
CÓRDULO. ¡I que tenim

un dinaret...! Acompanya'm.
VIÇANTET. Però si anàvem a eixir... 650
JACINTA. [E]ixirem demà, és igual.
INÉS. Jo, per ma part...
VIÇANTET. ¡Voto al Sit!
CÓRDULO. T'alegraràs.
JACINTA. Acontenta'l
una volta.
VIÇANTET. Si és que...
CÓRDULO. Tin,
el teu sombrero.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡I se queda 655
en eixe saltamartí[56]!
CÓRDULO. ¿Saps que han peixcat els inglesos
a l'indio Nana-Saïb[57]?
VIÇANTET. ¡Home, muiga's, que vosté
m'acaba de sofregir! 660
CÓRDULO. Hasta luego.
INÉS. No tardeu.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Hui pega açò un esclafit!
Vanse por el foro.

ESCENA XIII

Jacinta, Inés y Pepito.

JACINTA. Tomé usté asiento, y tendremos
un ratito compañía.
PEPITO. Tantas gracias. Me parece 665
que el esposo de Inesita
se va un poco disgustado.
INÉS. Salir conmigo quería...
pero yo, como la madre
se quedaba...
PEPITO. *[Apart]* ¡Está divina! 670
JACINTA. Yo he pinchado a cosa hecha,
sí señor, porque me irrita
verle siempre tan cosido
a las faldas de mi chica.
PEPITO. Caramba, ¡eso es muy ridículo! 675
INÉS. No amuntonen. Usté misma
ha dicho un millón de veses
que a él no le pillaría
la casa si se aplomase.
JACINTA. Lo que dije es que tú ibas 680

hasiéndote a su fansella,
y veo que no es mentira.
PEPITO. A propósito de casa.
Muchísimo me contrista
que dejen ustedes ésta. 685
JACINTA. ¿Nosotras? ¡Usté ensomia!
PEPITO. ¿Cómo? ¿Ustedes no se mudan
en la calle de Salinas[58]?
JACINTA. ¿Que nos mudamos? ¡Jesús!
¿Quién le ha dado esa noticia? 690
PEPITO. Señora, algún fundamento
tendrá.
JACINTA. ¡Pues me maravilla!
INÉS. Explique l'endevinalla.
JACINTA. Sí.
PEPITO. La cosa más sencilla
del mundo. El piso tercero 695
de la casa donde habita
un íntimo amigo mío,
lo alquiló hace muchos días
su esposo de usté.
INÉS. ¡Mi esposo!
PEPITO. ¿Ustedes no lo sabían? 700
Pues siento haber cometido
una indiscreción...
JACINTA. ¡Me admira!
INÉS. ¿Intentará separarnos?
PEPITO. Estando yo de visita
en casa mi amigo, vi 705
como los muebles subían...
JACINTA. ¿También la tiene amueblada?
INÉS. ¡Mare, jo estic aturdida!
PEPITO. ¿No lo sabían ustedes?
JACINTA. Calle, hombre, ¡ni media sílaba! 710
PEPITO. Cometí otra indiscreción,
y siento...
INÉS. ¿Vosté no atina...?
Havent ací mobles seus,
¿per a què vol...?
JACINTA. No sé, filla.
[Apart] ¡Pobreta meua! No dec 715
malcorar-la! ¡Pilleria!
PEPITO. Tal reserva con ustedes
únicamente se explica...
Sí: para mí hay gatuperio[59],
y esa conducta es inicua. 720

JACINTA. ¡Què diu! ¿Luego usté resela
que tiene alguna querida?
PEPITO. ¿Ustedes no sospechaban...?
INÉS. ¡Infame!
PEPITO. ¡Por vida mía!
¡Pues siento haber cometido 725
otra indiscreción gravísima!
INÉS. ¡Així correspon al meu
carinyo!
JACINTA. *[Apart]* ¡Y aún se encandila
con ese hombre! ¡Ah, Marcolfa[60]!
PEPITO. Puede que no haya malicia. 730
JACINTA. Es claro, ni él es capás...
Debes estar muy tranquila.
[Apart] ¡Si mi Gimenes viviera,
pronto lo afosilaría!
PEPITO. Las apariencias engañan... 735
JACINTA. Es claro; aunque en esta vida
el que es pillo, siempre es pillo.
INÉS. ¡Ingrato!
JACINTA. Eso sí: debía
tener presente lo mucho
que le debe a esta familia. 740
¡Un hombre que entró en mi casa
hecho un Adán! ¡Cómo iría,
que yo le saqué Garrones[f61]
de mal nombre!
INÉS. ¡Me asesina!
¡Ai, quin pes tinc en lo pit! 745
JACINTA. No t'acovardes, anima't.
Sort que tens ací a ta mare.
Voy a haserle una miajita
de agua con asúcar. Vuelvo.
Vase por la izquierda.

ESCENA XIV

Inés y Pepito.

PEPITO. *[Apart]* Nos deja solos; magnífica 750
ocasión para insinuarme;
si me atreviera...
INÉS. ¡Ja hu dia
el meu cor! ¿Qué le parese
Pepito? ¿Clama justisia?

PEPITO. ¡Imbécil! ¡Menospreciar 755
ese hombre la inmensa dicha
de poseer un tesoro
como usté! ¡Conducta indigna!
INÉS. ¡Y si es de bien, por alguna
estampa de la herejía! 760
PEPITO. Puede.
INÉS. ¿La conose usté?
PEPITO. No tal.
INÉS. ¿Por qué no averigua...?
Pepito, ¿usté es un amigo?
PEPITO. ¡De corazón! ¡Ah! Inesita,
si yo le dijese a usté 765
que mi ventura se cifra...
INÉS. Gracias, ya lo sé.
PEPITO. ¡Lo sabe!
¡Soy feliz! ¿Usté adivina
este amor que ya no puede
ocultar el alma mía? 770

Arrodillándose a los pies de Inés, a cuyo tiempo aparece por la puerta del foro Viçantet.

INÉS. ¡Amor...! ¿Qué amor?

ESCENA XV

Dichos y Viçantet.

VIÇANTET. ¡Cristo padre!
PEPITO. ¡Esos ojos me fascinan!
Inés, ¡yo te amo! ¡Te adoro!

Llegando [Viçantet] poco a poco, y dándole un golpecito en la espalda.

VIÇANTET. Amigo, ¿pica o no pica?
INÉS. ¡Viçantet!
VIÇANTET. *(Remedándole)* ¿Cómo está usté? 775
PEPITO. ¿Yo? *[Apart]* ¡Válgame Santa Críspula!
¡Por el eje me ha partido!
VIÇANTET. ¿Qui li pega una palissa?
¡Si açò no tira olor d'home!
Tome la puerta en seguida 780

antes que yo coja un palo
y le rompa en sus costillas.

PEPITO. ¡Zambomba! ¡Abur! A la orden.
[Apart] ¡Maldita casualidad!

Vase precipitadamente por el foro.

ESCENA XVI

Inés y Viçantet; a su tiempo, Jacinta por la izquierda y Córdulo por el foro.

INÉS. No vages a creure...

VIÇANTET. Arregla 785
la roba, i en acabant
despedix-te d'esta casa
pe'a sempre.

INÉS. ¡Nunca, ni mai!

VIÇANTET. Inés, evita un escándalo.

INÉS. Conec les teues maldats. 790

VIÇANTET. Sóc ton marit, i a la bona
o a la mala em seguiràs.

INÉS. ¡Mare!

JACINTA. *(Por la puerta [de la] izquierda)* ¡Filla!

INÉS. ¡Vol robar-me
pe'a sempre del seu costat!

JACINTA. ¡Cómo! ¡Hasta aquí hemos llegado! 795
¡Que lo intente si es capás!

VIÇANTET. Senyora, no vullc ser màrtir
i atra cosa més pesà.

CÓRDULO. *([Por el] foro)* ¿Enmig del carrer me deixes
per a vindre ací a luchar? 800

VIÇANTET. Decidix-te prompte... ¿No?
Bueno; tú me buscaràs.

JACINTA. No tingues por: sóc ta mare;
que acudixca als tribunals:
sóc militara, soy viuda 805
de un carabinero real.

CÓRDULO. Ja ha [e]ixit el carabinero
a rogle [62]. ¡Mà que és treball!

JACINTA. No he criado yo a mi hija
para que un monstruo incapás 810
la devore.

VIÇANTET. En esta casa,

si hay algún monstruo será
vosté.

JACINTA. ¡Córdulo!

CÓRDULO. Jacinta...

JACINTA. ¿Has ouït? ¿Consentiràs
eixe insult?

CÓRDULO. Crida a *Gimenes*
y que lo envíe a Ultramar[63]. 815

JACINTA. ¡Mal hombre! ¡Fasineroso!

VIÇANTET. No me vinga maltractant
perquè si perc la pacència...

JACINTA. ¡Me amenasa usted! ¿Què hará? 820
Tiene usté pocos bigotes
para mí.

CÓRDULO. *(A Viçantet)* No faces cas.

VIÇANTET. ¡Si diu que no tinc bigots!

JACINTA. ¿Eso es bigote? ¡Ja, jay!
Cuatro pelos en guerrilla[64]. 825

VIÇANTET. ¡Dona...!

JACINTA. ¡Vaya usté, so Adán!
¡Garrones, más que Garrones!

VIÇANTET. ¿Garrones?

CÓRDULO. Deixa-la estar.

VIÇANTET. Castanyola, castanyola
i recastanyola. Xas. 830

JACINTA. ¡Castanyola!

CÓRDULO. ¡Què li has dit!

INÉS. *(Deteniéndola)* ¡Mare!

JACINTA. ¡Lo quiero arrapar!
¡Infame!

VIÇANTET. Asserp en figura
de sogra. Adiós. ¡Hasta mai!

Vase.

INÉS. ¡Chico, escolta!

JACINTA. ¡Jo m'ofegue! 835

Cae sobre el sofá.

INÉS. ¡Jo me muic!

Cae sobre una silla.

CÓRDULO. I jo me'n vaig
a casa del boticari
per a defendre a Bismarck.

Vase por el foro.

FIN DEL ACTO PRIMERO.

ACTO SEGUNDO

Sala decentemente amueblada. Puerta al foro y dos laterales. Un balcón a la derecha. Butacas, sofá, etc.

ESCENA PRIMERA

Viçantet sólo; después, Rosendo y Rosa.

VIÇANTET. En dos dies me s'antoixa
que m'he[e] doblat. ¡Quin portent!
Señores, sóc un atre home:
puc respirar, i pareix
que hasta me s'haja aclarit 5
la vista. Efectivament;
jo hu vea tot de color
de sogra; un color negrenc.
I ara ho veig tot tan alegre...
Persuadit ja fa algun temps 10
que aplegaria l'instant
d'enviar-la allà al bordell,
lloguí esta habitacioneta
i fiu molt resantament.
Sin embargo, ara me falta 15
lo principal: ma muller.
Por supuesto, estic segur
que me buscarà. Ja hu crec.
Per molt que siga l'inyor
de la mare, haurà moments 20
que no estant jo al seu costat,
algo encontrarà de menys.
Esta esperança em recrea.
Quant ací els dos s'encontrem
a soles, serà esta casa 25
un paraís sinse asserp.
¡Ditxosa paraula! ¡A soles!
Tal ditxa, ¿a qui li direm
que en mig any de matrimoni
encara no la conec? 30
¿Tindré jo ganes? ¡Un pico!
Cada roïdo que sent
per ahí fora, me s'antoixa
que és ella.

ESCENA II

Viçantet, Rosendo y Rosa por el foro.

ROSENDO. Salut.
VIÇANTET. ¿Qui és?
ROSENDO. ¿No me coneixes?
VIÇANTET. ¡Rosendo!
ROSENDO. ¡Vinga un abraç!
VIÇANTET. ¡Voto a quién!
¿Tu en València? ¿Des de quan?
ROSENDO. Des d'este matí enjornet
que arribàrem...
VIÇANTET. *(Por Rosa)* ¿Esta jove?
ROSA. Servidora.
ROSENDO. És ma muller.
VIÇANTET. ¿Ta muller dius?
ROSA. Por la Iglesia
y por lo civil.
VIÇANTET. Pos, xe,
¿no anaves a cantar missa?
¡Tonto estic!
ROSENDO. Missa de tres:
dos que som i el que eixirà,
si Déu vol, quan siga temps.
VIÇANTET. ¡Tan inclinat com estaves
a la Iglésia!
ROSENDO. Ya se ve;
però la mort de mon tio
me causà gran sentiment.
ROSA. Estuvo enfermo quién sabe
los días.
ROSENDO. Molt mal.
VIÇANTET. ¡Pobret!
És clar; i pe'a consolar-te
te casares.
ROSENDO. Justament.
A esta xica per entonses
se li va morir també
l'únic parent que tenia.
I al vore-mos en Teruel
a soles, diguí: casant-se
també es pot servir a Déu.
VIÇANTET. ¡Mira! I alcansar la palma
del martiri; això és freqüent.

Bonica s'haurà posat
ta mare.

ROSENDO. ¡Si no sap res!
Jo a penes baixí del cotxe, 65
a casa me n'aní dret
en la intenció d'aguardar-te
per la placeta, i poder
parlar en tu abans. Fortuna
que preguntí en lo quartet 70
de baix...

VIÇANTET. ¿I t'han dirigit
ací?

ROSENDO. M'ha vengut molt bé
la teua mudança, molt.

VIÇANTET. Home...

ROSENDO. Tu saps, Viçantet,
que jo sempre t'ha volgut. 75

VIÇANTET. Basta els anys que es coneixem,,
i emparentar luego...

ROSENDO. Rosa
t'heu pot dir.

ROSA. Siempre en Teruel
lo tenía a usté en la boca.

VIÇANTET. *[Apart]* I en la bolxaca també: 80
lo manco em deu trenta duros.

ROSENDO. Tu saps el caràcter meu:
jo sempre t'ha segut franc.

VIÇANTET. Massa.

ROSENDO. Així és que, francament,
nosatros se n'ham vengut 85
d'allà, chico, perquè estem
tronats.[65]

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Adiós mi dinero!
Ja m'estava jo tement
que tanta franquea...

ROSENDO. Allí
no puc dedicar-me a res. 90

VIÇANTET. Ací al prompte, en el apoyo
de ta mare...

ROSENDO. Però és que
si de bones a primeres
li dic lo del casament
i em veu en esta, mos planta 95
als dos en mig del carrer.

VIÇANTET. ¿I com l'enganyes?

ROSENDO. Dient-li

que m'encontre sumament
delicat, i per això
me n'he[e] vengut. Deixaré 100
passar uns dies, i luego
quan se presente un moment
oportú...

VIÇANTET. ¡Molt bona idea!
[Apart] No me demana diners:
respire.

ROSA. Usté disimule 105
la incomodidad.

VIÇANTET. Mujer,
incomoditat no veo
ninguna.

ROSENDO. Me'n vaig corrent
per l'equipatge. Ara caic
que hi han dos o tres bultets 110
de roba i poden llevar-los.

ROSA. Y mi mantón, que también
lo dejamos allí.

ROSENDO. ¿El número
d'esta casa és trenta-tres?
En seguida hu portaran 115
tot ací.

VIÇANTET. ¿Ací?

ROSENDO. Viçantet,
els dies que permaneixca
en ta casa ma muller...

VIÇANTET. ¿Ací en ma casa?

ROSENDO. ...No vages
en gastos ni en cumpliments. 120
Franquea, molta franquea.

VIÇANTET. Xe, jo no havia comprés...

ROSA. Chico, ¿y tu capa?

ROSENDO. Es verdad.

ROSA. Ves corriendo.

ROSENDO. Voy.

VIÇANTET. Xe, atén.

ROSENDO. Torne.

Vase por el foro.

VIÇANTET. Escolta.

ROSA. Déjelo: 125
tiempo tendrá usté después
para decirle...

VIÇANTET. Pero hija,
es que aquí no está usté bien.

[Apart] ¡Pos m'hauria jo lluït!
Después que me costa fer
un sacrifici per a viure[66]
ben amples quan vinga Inés...

ROSA. ¿Se figura que nosotros
vivíamos en Teruel
en algún palacio? ¡Vaya!

VIÇANTET. *[Apart]* Esta hu pren tot al revés.
[Alt] Si la madre de Rosendo
viene y descubre el pastel...

ROSA. La casa es grande y hay sitio
donde ocultarse.

VIÇANTET. ¿Qui és?

ROSA. ¿Han llamado?

VIÇANTET. Me parese.

ROSA. ¡Caramba! Pudiera ser...
Me escondo. Cuando se marche
avise.

Desaparece por la puerta [de la] derecha.

VIÇANTET. ¡Pues, señor, bien!
¿A que fugint d'uns i atres
m'embarque pe'a l'estranger?
Algú ha entrat en casa. ¡Sielos!
¿Si serà la meua Inés
que vindrà...?

ESCENA III

Viçantet y el tío Córdulo por el foro.

CÓRDULO. Muy buenos días.

VIÇANTET. ¡Tio Córdulo!

CÓRDULO. Jo sóc.
¿Saps que açò està prou altet?

VIÇANTET. Als núvols volguera jo
muntar-me'n. Sente's.

CÓRDULO. Tinc pressa.
Gastaré poques raons:
sapiam quin conte és el teu.

VIÇANTET. ¿Quin conte? El millor del món.

CÓRDULO. No hu crec: ningun home honrat...

VIÇANTET. Està vosté en un error.

CÓRDULO. Jo ha segut jove, ¿hu entens?

I sé que hi ha culebrons[67] 160
que a l'home el tenen... A mi
també, en atre temps millor,
me feren algunes voltes
ballar sinse guitarró.

VIÇANTET. ¡Tio!

CÓRDULO. Pero no d'un modo 165
com tu, tan escandalós.

VIÇANTET. ¿No aniria vosté entonses
a ca el boticari?

CÓRDULO. No.
A propòsit. ¿Has llegit...?

VIÇANTET. Jo mai llixc.

CÓRDULO. ¡Hombre de Dios! 170
Lea usted el memorandum
del prínsipe Mersxacof[68].

VIÇANTET. Si escomença així, me'n vaig.

CÓRDULO. Viçantet, tin reflexió.
Torna-te'n a casa; creu-me. 175
Mira que allò és un tra[n]storn.
Ta muller passa les hores
gemecant en un rincó,
mentre l'agüela es desfoga
i em fa vint-i-cinc flamons 180
traent-me el carabinero.

VIÇANTET. ¡Pues! ¿I encara vol que jo...?

CÓRDULO. Tu, és diferent.

VIÇANTET. Home, calle.
Si no hu tire a rodar tot,
me s'antoixa que a estes hores 185
ràbie lo mateix que un gos.
Desenganye's: casa mía...
el dicho ja hu diu.

CÓRDULO. ¿I a on?
¿A on està la muller mia?
¡Lo principal i més dolç, 190
lo más delicado y tierno!
¡Lo que da vida y calor
al esposo y lo encandila!
[Apart] Vaig a fer-lo entrar als bots[69].

VIÇANTET. ¿Per què vosté, que me fa 195
tan bonica descripció,
no s'encandila en ma sogra?

CÓRDULO. Deixa't d'interrogacions.

VIÇANTET. ¡Vosté és un canyaules[70]!

CÓRDULO. Nada;

no hay amor com el amor
de la muller. *[Apart]* Si no el gire,
me perd.

VIÇANTET. Ja hu sap tot el món.

CÓRDULO. Diga-hu Inés que pareix
el quadro de l'aflicció.
En dos dies, ni siquiera
ha agarrat l'escarpidor[71]
pe'a fer-se el monyo. La pobra
sufrix d'un modo horrorós.
Hasta ací baix les ulleres
li apleguen. Aquells colors
que pareixien dos roses
d'Abril, els ha perdut tots.
S'ha quedat descolorida
com un nap. A lo millor
pega sortits, i li agarra
una espècie de xanglot
que està batent-se[72] mig hora
lo mateixet que un colom.

VIÇANTET. Bonica estarà. *[Apart]* Te veig.

CÓRDULO. Pues, sin embargo, el dolor
la fa més interessant.
Pareix un àngel hermós.
Solt el cabell, desllenguidà,
fluixa, sinse polisón[73].
Aquells ulls mirant al cel.
Aquell pit, alt... i angustiós
per lo pesar...

VIÇANTET. *[Apart]* Este tio
vol remoure'm els humors.

CÓRDULO. Toca; anem-se'n.

VIÇANTET. Però si ella
vindrà.

CÓRDULO. ¿Inés?

VIÇANTET. Encà és enjorn.

CÓRDULO. Vamos, tu eres un borrego.

VIÇANTET. Per això em fa por el llop.

CÓRDULO. ¿Quin?

VIÇANTET. La sogra.

CÓRDULO. Hombre, no tanto.
¡Ahir va fer uns torrons
de gat[74], la cosa més rica...!
¿Te'n recordes d'aquell dolç
de tomata?

VIÇANTET. No el nomene,

que encara tinc retorçons.

CÓRDULO. *[Apart]* A este xic l'han enfitat[75].
[Alt] Ella té bon fondo.

VIÇANTET. ¡Oi, oi!
Però home, vosté pareix
el diablo predicador[76].
No pot sofrir-la i treballa
pe'a que els demés...

CÓRDULO. ¡Viva el sol!
A l'últim totes les teues
guilopaes les pague jo.
¿És dir, que per ta culpa[77]
he[e] d'aguantar els tumors
de *Gimenes*, i la casa
he[e] de tindre per presó?
Pues escomença per broma,
i hui fa dos dies, dos,
que no he[e] vist al boticari
ni al casullero, ni al sord:
a ningú. Estic condemnat
al tracte del *sargentón*
de ma muller. ¡Xe...!

VIÇANTET. ¿Què vol?

CÓRDULO. Vine-te'n, no sigues fosc.

VIÇANTET. No siga vosté postema[78].

CÓRDULO. ¡Por vida de Gorsxacof!

VIÇANTET. No torne, mes que sabera
que els soterraven a tots.

CÓRDULO. ¡Així et morires... de vell!
Adiós.

Vase [por el] foro.

VIÇANTET. Vaya usté con Dios.

ESCENA IV

Viçantet solo.

VIÇANTET. Pe'a divertir-me un poc més
faltava esta visiteta.
Però s'ha lluït, i això
que no deixà ni una tecla
per tocar. Ara que vaja
i que li diga a l'agüela
si Garrones té caràcter.
Sin embargo, m'embelesa

la pintura que eixe home
ha fet de la meua prenda.
¿Conque hu ha sentit tantíssim? 275
Es natural; ¡si sabera
les cosquerelles que jo
sent quan me'n recorde d'ella!
Diu que va en lo monyo solt:
¡tan bonica cabellera 280
que té! I luego sinse res
postís, desllenguida... fresca...
¡Ai, Cento! ¡I tu, ací, a soletes
pasando la pena negra!

ESCENA V

Viçantet. Inés por el foro.

INÉS. Està a soles.
VIÇANTET. ¡Santo sielo! 285
El cor m'heu dia. ¡Ineseta!
INÉS. Vinc perquè vullc
persuadir-me de la seua
infàmia; pues és tan gran
que la veig i no puc creure-la. 290
VIÇANTET. ¿Quina infàmia? Tu ensomies.
Dóna'm un abraç i deixa't...
INÉS. Fuixca.
VIÇANTET. ¡Esta xica és capaç
de matar a un sant de pedra!
Quan més hermosa l'encontre 295
més arisca és manifesta.
INÉS. ¡Calla! Pues hasta el moblatge
li ha posat nou. Més calguera
que en ella no echase el resto,
sent, com serà, alguna peça... 300
Si està vist: els hòmens, tots
són iguals: a la pobreta
de la muller que els adora
i carinyosa els contempla,
com una esclava la tracten, 305
mentres que a la mala hembra
que los albarda [79], en un trono
la ponen como a una reina.
VIÇANTET. Però, filla, estàs tocant
el violó a tota orquesta. 310

INÉS. Cansà estic d'ouir-ho dir.
VIÇANTET. Això és cosa de l'agüela.
INÉS. No mereix vosté les llàgrimes
que a ella li costa.
VIÇANTET. ¡Pobreta!
Els cocodrilos són molt
sensibles.
INÉS. ¡Qui m'heu diguera
fa mig any!
VIÇANTET. No em desesperes,
Inés, lleva't eixa idea.
Esta casa i estos mobles,
el cor i la vida meua,
tot és teu. Ací eres tu
la soberana, la reina.
INÉS. ¿I no m'enganyes?
VIÇANTET. ¿Acàs
sap enganyar el que adora?
INÉS. ¡Tanta ditxa!
VIÇANTET. ¿Serà hora
de que em dones un abraç?
INÉS. *[Apart]* Me convenç lo satisfet
que al vore'm s'ha demostrat.
[Alt] Però... ¿per què t'has mudat?
VIÇANTET. Allò era molt xicotet.
Una casa tan sombria,
ficà en aquell carreró...
¡Asoma't a este balcó
i voràs quina alegria!
INÉS. *(Asomándose)* ¡Chico, esta vista recrea!
VIÇANTET. I el carrer sempre animat.
INÉS. ¡Si açò és un cotxe parat!
VIÇANTET. ¿Aproves la meua idea?
INÉS. Ja hu crec. ¡Ai, quin gust!

Sentándose en una butaca.

VIÇANTET. ¿Què et passa?
INÉS. Encontre estes butaquetes
més còmodes i blanetes
que les caïres de casa.
VIÇANTET. Dona, pues vaja un extrem.
INÉS. Açò en el estiu se presta
hasta pe'a dormir la siesta.
VIÇANTET. Calla, ja la dormirem.
INÉS. M'agrà molt este saló.
VIÇANTET. *(Cogiéndola del brazo)* ¿Veus? Ací et pots agarrar

de bracero i passejar...
Però en aquell forigó[80]... 350

INÉS. És la casa més airosa...

VIÇANTET. Atén; parlant d'altre assumpt,
¿saps que hui estàs molt hermosa?

INÉS. Tu sí que estàs sempre apunt...

VIÇANTET. ¿No experimenta eixe cos 355
més satisfacció que abans?

INÉS. Pareixem dos novençans...

VIÇANTET. ¿Què va que li pegue un mos?
Quan tu ditxosa respires
i t'encontres satisfeta, 360
hu conec jo en seguideta
en lo modo que me mires.

INÉS. ¡Anda, borrego! ¡M'afronte...!
Això se calla i no es conta.

VIÇANTET. ¡Diu que s'afronta la tonta! 365
¡Ai, ai! Pues encara és pronte[g].
Hui, per a solemnitzar
este sin igual plaer,
de la fonda vaig a fer
que mos duguen el dinar. 370
¿Hu aproves?

INÉS. ¡Santa paraula!

VIÇANTET. ¡Serà un ratet deliciós!
Crec que mai s'ham vist els dos
a soletes en la taula.

INÉS. Proposar-t'heu jo volia. 375

VIÇANTET. ¿De veres?

INÉS. Tinc apetit.

VIÇANTET. ¡Gitana! ¡Sinyor, quin dia
tan complet i tan cumplit!

INÉS. ¡Però, calla!

VIÇANTET. ¿Què tens?

INÉS. ¡Chico,
si la mare no sap res! 380

VIÇANTET. ¡Oi! !Santa Tecla! ¡Això és
que te ressana el malico[81]!

INÉS. Estarà en cuidao.

VIÇANTET. Que estiga.
Ja li direm... ¡Vaja uns flatos!

INÉS. ¿Vols que sigam tan ingratos? 385

VIÇANTET. ¿Vols que em penge d'una biga?
Parla...

INÉS. ¡No, Viçantet meu!

VIÇANTET. Entonses, ¿per què me mates?

INÉS. És que a les filles ingrates
sempre les castiga Déu. 390
VIÇANTET. No hi ha ingratitud: és llei
del món. Ta mare, al casar-se
quisá degué separar-se
de la seua. ¡I quin remei!
INÉS. Però...
VIÇANTET. En igual desespero 395
algun dia te voràs
si tenim...
INÉS. Però...
VIÇANTET. ¡Ai! ¡Estàs
soterrant-me en eixe pero! [h]
INÉS. Jo te vullc, mai hu he dubtat;
mes sóc sensible i m'aflig... 400
VIÇANTET. En la sensibilitat
me partixes per lo mig.

Óyese dentro la voz de la señora Jacinta.

JACINTA. ¿Ningú respon?
VIÇANTET. ¿Qui colpeja?
INÉS. ¡És la mare! No m'explique...
VIÇANTET. ¡Sant Patatum!
INÉS. Ací em fique: 405
tinc vergonya de que em veja.
VIÇANTET. ¿Com?
INÉS. No l'ofengues. ¡Pobreta!

Desaparece por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. ¿Si em durà atra mondonguilla?
Entre la mare i la filla
me tanquen en la goleta [82]. 410

ESCENA VI

Viçantet y Jacinta.

JACINTA. ¿Se pot passar?
VIÇANTET. Ja tenim
damunt el núvol. Avant;
tindrem pacència.
JACINTA. Jo sóc;
sentiria incomodar.

VIÇANTET. No: vosté sempre incomoda. 415
JACINTA. Mil gràcies. Anem al cas:
¿vosté de la meua Inés
quin concepte té format?
¿És una dona conforme?
¿És una muller honrà? 420
VIÇANTET. Jo no crec...
JACINTA. Farà el favor
de deixar-me a mi parlar
primer.
VIÇANTET. Entonses, ¿pe'a què
me ve vosté preguntant?
JACINTA. ¿Té ella culpa de que un títaro 425
sinse bigots ni senyal
de tindre, se li agenolle
pe'a fer-li una romançà
d'amor?
VIÇANTET. Però...
JACINTA. Quatre baves
de monyaco y nada más. 430
Porque lo que es otra cosa...
Tenint-me a mi al seu costat...
VIÇANTET. Per eixa banda estic molt
satisfet; és dir, amarg.
JACINTA. Entonses, apenes ella 435
se presente a un tribunal
referint de la manera
que vosté se l'ha deixà...
VIÇANTET. Aguarde's no se presente.
JACINTA. ¿No? Pitjor pe'a vosté. I tant. 440
Yo soy mujer que me planto
en casa del general
y le digo: «Selentísimo
señor, vengo a reclamar
justicia de vuecelencia 445
ilustrísima, y demás.
Advierto a usía que yo,
por conducto regular,
soy militara, soy viuda
de un carabinero real, 450
primera graduación
en el ejército».
VIÇANTET. Clar;
cabo segundo, primera
graduació. No diu mal.
JACINTA. «Ahora, usía, dígnese 455

oír todo el pa-ene-pan [83].
Señor, mi yerno es un...»

VIÇANTET. Pillo;
diga-hu. Si hu té que embocar
aixina.

JACINTA. «Él, desir no puede
de su mujer ningún mal, 460
pues ha cumplido por todos
estilos, por todos, más
de lo que debía; y eso
lo puedo yo asegurar,
porque yo lo he visto todo; 465
no me lo han contado».

VIÇANTET. És clar
que hu haurà vist tot. Señores,
¿a on estava jo ficat?
Por supuesto, su ecselensia,
com si hu vera, li dirà 470
en seguideta: «Señora,
ex-carabinera real,
en sierta ocasión hisieron
de asúcar y masapán
una suegra, y al tastarla 475
dijo el pobre yerno: "¡mà, i
què amargor!". Conque amargando,
amargo debe de estar
su yerno, y de su amargura
¿aún se viene usté a quejar? 480
Motivo, en el mero hecho
de ser usted suegra; hay
para formarle un consejo
de guerra, ¡voto va san!
Jope [84] usté de aquí al instante 485
y agradezca mi bondad,
y no se meta en los chicos
y no los moleste más.
Ordenansa, a esta mujer
si se vuelve a presentar, 490
la tanca usté en la Goleta
¡Flanco derecho, marchen, ar!» [85]
I en seguida l'ordenança
la tira escales avall.

JACINTA. No hu crec. ¿Que así se abandona 495
a una mujer tan leal
como mi hija? ¿Y por quién?
Por alguna...

VIÇANTET. Açò és capaç
de pedre en la seua llengua
a tot el género humà. 500
JACINTA. ¡Vaya usté, so minso[86], vaya!
¡Que nos quiere usté matar
a aplausos! ¿Com és possible
que haguera jo calcigat
esta casa, si no fóra 505
per ma filla? ¡Estos pesars...!
VIÇANTET. Segon part de la funció:
escena sentimental.
JACINTA. Viçantet, Inés te vol;
ella te perdonarà 510
i jo t'obriré els meus braços.
VIÇANTET. Que és com obrir-me en canal.
Vosté ignora...
JACINTA. Si tu fores
un atre, al vore'm plorar...

ESCENA VII

Dichos, Inés por la izquierda.

INÉS. Mare, no s'aflixca.
JACINTA. ¡Inés! 515
INÉS. Tens un cor... ¡Estàs mirant
lo que patix!
JACINTA. ¿Què vol dir...?
VIÇANTET. Vamos, ja hu férem salat[87].
INÉS. Mare, com vosté no sap
certes coses... Esta casa 520
faça's compte que, al remat,
és com si fóra la meua.
JACINTA. ¿La teua? ¡Estaré ensomiant!
INÉS. Lleve's eixa mantellina.
Sente's i descansarà. 525
JACINTA. Fuig.
INÉS. Viçantet no m'enganya.
¡Si és un maridot...!
VIÇANTET. ¡I tant!
JACINTA. Bien, bien. Això està de sobra.
¿Luego ha segut tot un pla?
INÉS. Ningú, que tinguí l'impuls 530
de vindre...
VIÇANTET. I ja s'ha quedat

per a sempre.
JACINTA. Adiós, señores.
Comprenc la indirecta.
INÉS. ¿A on va?
VIÇANTET. Deixa: té pressa.
INÉS. L'agravi
sospeche, i és infundat. 535
Santet, en eixa saleta,
encara que no és molt gran,
¿no podia estar la mare?
VIÇANTET. ¡Santo Dios! ¡Santo inmortal! [88]
JACINTA. Gràcies. De tots modos, jo 540
ninguna falta te faig [i]
¿No tens ací a ton marit?
¿No lo has venido a buscar?
VIÇANTET. M'alegre que hu prenga aixina.
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. Esa acción no és capás 545
de cometerla ninguna
mujer de tu calidat.
¿Y perteneces tú al ramo [89]
de guerra? Ahí lo tienes ya.
Te harían falta sus momos 550
y sus mimos. ¿No es verdad?
Que te baile ahora los nanos [90]
y te haga: «¡cha-ca-rac-chac!».
VIÇANTET. ¿Jo els nanos?
INÉS. Mare, vosté
m'afronta.
JACINTA. ¡Quite usté allá! 555
¡Quite usté, moixiganguera [91] [j]!
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. No venga con más
farsas; quédense los dos
bien anchos. ¡Quin desengany!

Vase por el foro.

ESCENA VIII

Inés y Viçantet.

INÉS. Atenga, escolte...
VIÇANTET. Bon viatge. 560
INÉS. ¿Però no veus que se'n va?
VIÇANTET. Eixa és la millor acció

que li he vist fer en mig any.
INÉS. Me causa la seua pena
un remordiment molt gran. 565
VIÇANTET. Tu també exageres massa.
INÉS. ¿Vols que passe en acabant
a vore-la?
VIÇANTET. Però, xica,
si se n'acaba d'anar...
Atre dia. Hui el programa 570
s'ha de cumplir, i me'n vaig
a la fonda a fer l'encàrrec.
INÉS. ¿I bé, tens humor?
VIÇANTET. De pas,
te duré una[k] coca en panses,
que a tu t'agraen com les fan 575
ahí en la pastisseria
del Micalet[92]. Eh, ¿què tal?
INÉS. ¡Llèpol! Si el que se les menja
eres tu...
VIÇANTET. Torne volant.
¡Enxisera! ¡Els meus ensòmits 580
per fi veig realitzats!

Vase por el foro.

ESCENA IX

Inés; después la señora Jacinta por el foro.

INÉS. Al pensament de la mare
fuig del meu pit l'alegria.
Me vol tant que hasta del gendre
té sels; pues, per molt que diga 585
Viçantet, a penes dine
vaig a vore-la en seguida.
JACINTA. Torne per a dir-te...
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. Que si vols la roba, envia
prompte, pues jo pense anar-me'n 590
a Teruel.
INÉS. ¿Com? ¡No m'aflixca!
JACINTA. Gràcies a Déu, si he perdut
el carinyo de ma filla,
me queda el del meu Rosendo.
INÉS. Mare, vosté m'assessina 595

dient això. El meu carinyo
no pot faltar-li en la vida.

JACINTA. ¿Que li ha fet jo a eixe Garrones
per a que tant m'avorrixca,
i hasta de malnom[1] me traga 600
Castanyola?

INÉS. Ell això hu dia...
¿No acaba vosté de dir-li
Garrones? Sinse malíccia.

JACINTA. T'ha de fer jo molta falta!

INÉS. Pot arreglar-se...

JACINTA. ¡Moltíssima! 605

ESCENA X

Dichas. Rosa asomando por la puerta de la derecha.

ROSA. ¡Caramba! ¿Pero aún no puedo
salir? ¡Ah!

INÉS. ¿Qui és?

ROSA. ¡Virgen mía,
buena la hice si es la suegra!

JACINTA. ¿Per a on ix? ¿Què significa...?

INÉS. ¿Ací en ma casa una dona? 610
¿Qui és vosté?

ROSA. ¡Estoy aturdida!
¿Yo? Nadie... Quiero decir...

JACINTA. Su turbación me lo explica.

ROSA. ¿Le ha contado a usté Vicente?
¿Sabe usté ya?

JACINTA. ¡Què ignominia! 615
¿Y le hase usté esas preguntas
a una madre? ¡Es necessita
molt descaro!

INÉS. ¡Ai, mare meua!

JACINTA. Calla.

INÉS. ¡Si vosté ja hu dia!

JACINTA. Salga usté de mi presencia; 620
pero al momento, en seguida.

ROSA. ¡Qué modo!

JACINTA. ¡Menos palabras!

ROSA. ¡Oiga! No esté tan altiva:
que si él con sus arrumacos
y ternezas y pamplinas 625

no me hubiera engatusado,
ni ahora usté me humillaría,
ni yo tuviera el disgusto
de haberla visto en mi vida.

Vase por el foro.

ESCENA XI

Inés y Jacinta.

INÉS. ¡Infame, traidor, mal[a] ànima!
JACINTA. Res de tot açò m'admira.
Si el qu'es pillo, como es pillo,
no hase más que pillerías.
INÉS. ¡Ai, mare! ¡Quina suor
tan gelà! ¡Tinc agonia!
No se'n vaja vosté.
JACINTA. ¿Anar-me'n?
Me lleve la mantellina.
Estic jo ací, no t'apures.
¿Vols gitar-te un poquet? Gita't.
¿Què vols que et faça?

Acompañándola hasta la puerta izquierda, por donde desaparece.

INÉS. No res;
¡vullc morir-me!
JACINTA. ¡Tranquil·litza't.

ESCENA XII

Jacinta, Viçantet por el foro.

JACINTA. Me la matará ese tuno.
¡Ah, Gimenes de mi vida!
¡Carabinero amantísimo!
¡Cuando veo las partidas[93]
de estos hombres, tu firmesa
recuerdo más cada día!
VIÇANTET. Prompte duran el dinar.
Comprí una coca magnífica.
Repara.

Presentándole una torta.

JACINTA. ¡No tiene usté
mala coca!

VIÇANTET. ¡Santa Rita!
¡Açò és la mala ventura!
¿Però a vosté qui la crida?
JACINTA. Catxassa; ja parlarem
después.
VIÇANTET. ¿Com después? ¡Atisa! 655
¿Quin compte se fa esta dona?
¡I va sinse mantellina!
¡Oi, oi, oi! ¿A on està Inés?
JACINTA. Pe'a defendre-la i servir-la
tindrà sempre al seu costat 660
a sa mare.
VIÇANTET. ¡So Gacinta...!
JACINTA. Ja sabia jo que, a l'últim,
ella me reclamaria.
VIÇANTET. ¿Vosté en ma casa? ¿En ma casa?
JACINTA. ¡Ni pensar-ho! Ni ma filla 665
tampoc. Ella se'n ve en mi.
VIÇANTET. ¡Cento! ¡Maria Santíssima!
¿Què és lo que tens? ¿Què t'agarra?
Crec que me se'n va la vista.
Tinc com un tostó la boca, 670
no puc tragar la saliva.
¡Ham! *Dando un mordisco.*
Prompte, avise a un sereno
pe'a que me done salxitxa [94],
que estic rabiós.
JACINTA. ¡Condemnat!
VIÇANTET. ¡La primer sogra que em vinga 675
per davant, la despedace!
JACINTA. ¡Fierasco! ¡Com esgarrifa
les dents!
VIÇANTET. Jo vullc mossegar.
Mordiendo la torta.
JACINTA. Mossega la coca; aixina
te se parara el bocí. 680
VIÇANTET. ¡Senyor, hi ha un Sant Matatias [95],
i no hi ha un Sant Mata-sogres
pe'a fer-li dir una missa!
JACINTA. ¡Si hubiera un San Mata-pillos!
¡Ah, qué bien!
VIÇANTET. ¡Però esta harpia...! 685
JACINTA. Ya usaré yo de mi fuero
plantándole a usté en Melilla [96].
VIÇANTET. ¡Dona, dona! No vullc pedre'm
i que em diguen... ¡sogricida!
Vase por la puerta izquierda.

ESCENA XIII

Jacinta, Rosendo por el foro.

JACINTA. Tot lo del món li hu haguera 690
consentit; ¡però a ma filla
refregar-li per los nassos
en sa casa una querida!
ROSENDO. Ací em digué el tio Córdulo
que havia de vindre. Calle, 695
ací està ja. Pues si ha vist
a Rosa, ¡no és mal empastre!
(Saludando a Gacinta) Buenos días. *[Apart]* No em
coneix, tot hu ignora.
JACINTA. Buenos...
ROSENDO. ¡Mare!
JACINTA. ¿Serà possible? ¡Rosendo, 700
fill de les meues entranyes!
ROSENDO. ¡Mareta meua!
JACINTA. ¿Ensomie?
Abrazándose.
ROSENDO. No és ensòmit.
JACINTA. ¡En les ganes
que tenia d'abraçar-lo!
ROSENDO. Tampoc a mi me faltaven. 705
JACINTA. Si jo estava a punt d'anar
a Teruel...
ROSENDO. Aquelles aigües
casi me tiren per portes[97].
M'han deixat fet un invàlid.
JACINTA. Sí que t'encontre més prim. 710
¡Eu! Devies afaitar-te.
Repara que eixe bigot
no pega en la teua classe.
ROSENDO. ¡Què ha de pegar!
JACINTA. ¿I els estudis?
Conta-m'heu tot. ¿Adelantes? 715
ROSENDO. Jo li diré...
JACINTA. ¿Quan podràs
cantar missa?
ROSENDO. Com no cante
la canya[98]...
JACINTA. Chico, ¿què dius?
ROSENDO. Res, que no puc dedicar-me...
JACINTA. ¡Rosendo!

ROSENDO. Com jo seguixca
la carrera, m'amortallen.
No me prova; estic molt mal.
JACINTA. Ja hu dia jo abans d'anar-te'n.
El meu xic és massa místic.
Conec molt bé el seu caràcter;
el transiran els dejunis
i anirà debilitant-se.
ROSENDO. En efecte.
JACINTA. Si hu sabia.
¿I què et fa mal?
ROSENDO. *[Apart]* Les bolxaques.
[Alt] Estic molt arruïnat.
JACINTA. Cert: ¡pareixes un cadàver!
Tu voràs en quatre dies
com el cuidao de la mare
te ressuscita. També
ta germana, per un atre
estil....

ESCENA XIV

Dichos, Viçantet [e] Inés por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. Tu sabràs qui és ella,
però tin calma.
INÉS. M'enganyes.
¡Fals, embustero!
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Malhaja
si pensava jo en les gàbules [99]
de mon cunyat, ni en la seua
xurreta...!
JACINTA. *(A Inés)* Mira la mare
qui té ací.
INÉS. ¡Rosendo!
ROSENDO. ¡Xica!
Abrazándose.
JACINTA. ¿El veus? Ha penjat els hàbits.
INÉS. ¿De veres?
ROSENDO. ¡Hu sent moltíssim!
VIÇANTET. *[Apart]* Este m'ha dut a la catàstrofe;
però jo li solte el bou,
i com puga que s'apanye.
INÉS. ¿Pe'a sempre has vengut?

ROSENDO. Pe'a sempre.
VIÇANTET. *(A Rosendo)* Xe, fes favor d'acostar-te.
JACINTA. *(Por Viçantet)* ¿Pues que tu ja havies vist...? 750
ROSENDO. En lo carrer se trobàrem...
VIÇANTET. *(A Rosendo)* ¿Saps que m'has ficat en un
fangar de tots els diables?
JACINTA. *(A Inés)* ¿Què t'ha dit?
INÉS. Jura que és fiel,
però ¿els juraments què valen 755
quan per la meua desditxa
he vist ací lo contrari?
JACINTA. ¿I t'afliges[m] d'eixe modo?
Vamos, desmientes la sangre
militar.
INÉS. Per més esforços 760
que faig[i], no puc resignar-me.
Aniré solsint-me, i prompte
diran: «requiescat[n] in pace».
JACINTA. ¡Infeliç! Toda ha salido
a Gimenes, a su padre. 765
¡Igual constansia! ¡Y será
capaç d'estirar les cames!
¡Si en sang de les meues venes
jo poguera...!
ROSENDO. *[A Viçantet]* ¡Per les llagues
de Sant Roc[100], no em descubrixques! 770
VIÇANTET. *[A Rosendo]* ¡Encara que me posaren
per empenyo tots els sants
de la Gallofa[101].
ROSENDO. Xe, no alces
tant la veu.
JACINTA. ¿Quina qüestió
és eixa?
ROSENDO. Res...
INÉS. ¿Disputaveu? 775
VIÇANTET. Este, que jo no sé quin
enredro té en certes faldes
que des d'allà el perseguixen...
ROSENDO. ¡Embustero!
INÉS. ¡Oi, so tunante!
JACINTA. ¿Mon fill enredros? ¡Ah, hipòcrita! 780
[Apart] Ja comprenc; vol que li tape
les seues truhaneries.
INÉS. ¡Chico, i eres tu el que anaves
pe'a capellà!
JACINTA. *[Apart]* ¡Bona idea!

Sí, d'este modo la salve. 785

JACINTA. ¿Ja t'heu has cregut? A fe
que no s'heu creurà la mare.

VIÇANTET. ¡Jo li pegue un tir!

JACINTA. Fa poc
he sabut eixos milacres,
i davant de ta germana 790
callava per no afrontar-te.

ROSENDO. ¡No hay tal!

JACINTA. *(A Rosendo)* Ja hu sé, però xito,
fill meu. *[Alt]* ¡Es muy reprochable
tu conducta!

VIÇANTET. ¿D'a on sabrà?

JACINTA. ¡Consentir que sospechàrem 795
de Viçantet! Clar: al vore
ací aquella dona...

INÉS. ¡Ai, mare!
¿Luego este no la coneix?

VIÇANTET. ¿I podia jo enganyar-te?

INÉS. Del modo que l'ham tractat... 800

JACINTA. Pues no hu mereixia.

VIÇANTET. Gràcies.
¿Veu vosté com no pot menos
de confessar...?

JACINTA. *(A Viçantet)* So pillastre.
De millors n'hi han en presili.

VIÇANTET. ¿Què diu?

JACINTA. Que por esta pase; 805
a la otra irá usté a Melilla.

VIÇANTET. ¡Xec! ¿Estaré jo en les gàbies [102]?

INÉS. ¡Quin pes m'hau llevat!

JACINTA. Mireu-la:
ja té color en les galtes.

ESCENA ÚLTIMA°

Dichos, Córdulo y Rosa por el foro.

CÓRDULO. Ahí le tiene usté. *Por Rosendo.*

ROSA. Yo [103] 810
no penetro en esa sala;
dígale que aquí está Rosa.

JACINTA. *[A Rosendo]* Fill, tu li has servit de capa
torera [104].

ROSENDO. Per un amic

jo hu faig[i] tot.
CÓRDULO. *(A Rosendo)* Xe, allí t'aguarda 815
una xica.
JACINTA. ¡Com!
INÉS. ¡És ella!
ROSENDO. ¡Santo Cristo d'Alboraia[105]!
ROSA. Más de una hora te estoy
esperando en la posada.
JACINTA. ¡Rosendo! ¿Pues que eixa dona 820
ha vengut per tu a esta casa?
Que tu i ella... ¿es coneixeu?
ROSENDO. ¿Pues vosté no hu afirmava?
JACINTA. Sí, per a enganyar a Inés,
perquè me donava llàstima 825
vore que me se moria
de sels por este canalla; *Señalando a Viçantet.*
vullc dir: este hombre de bien.
VIÇANTET. Casi estic per abraçar-la.
CÓRDULO. *(Leyendo un periódico)* Este Visconti Ventosa[106] 830
es el gran hombre de Italia.
ROSENDO. Mare...
JACINTA. ¡Quite allá! ¡Me indigna
su conducta relajada!
CÓRDULO. ¿Castellano? Ja està en porta
el carabinero.
JACINTA. Aparta. 835
ROSENDO. Si és que jo, com justament
tenia encarregà un ama,
i me portaren a esta,
quan vaig penjar la sotana
tinguí reparo de dir-li: 840
«xiqueta, no me fas falta».
VIÇANTET. ¡El pobre és tan curt!
ROSENDO. Después,
jo patia una terciana[107];
i si no és per los cuidaos
de Rosa, estire la pata. 845
ROSA. No que no: sólo la pena
de verse en aquella cama
postrao, y sin más parientes
ni amigos que lo cuidaran...
ROSENDO. ¡Pos estava jo poc mal! 850
VIÇANTET. *[Apart]* ¡En ca mentira mos balda!
ROSENDO. I después, l'agraïment...
l'amor...
JACINTA. El que así se esmarra

no puede tener amor;
es una pasión bastarda. 855
¡De pensar la disiplina
que Gimenes observaba
sobre ese punto!

CÓRDULO. ¿Què tal?
¿Ha [e]ixit?

ROSENDO. Si vosté s'heu parla
tot...

JACINTA. Si usté me hubiera dicho: 860
«soy casado, la muchacha
me pescó» ¡Vaya con Dios!
Yo también por la casaca
pesqué a Gimenes.

CÓRDULO. I a mi
per no sé quina atra banda. 865

ROSENDO. ¡Mare de la meua vida!
¡Si som casats!

VIÇANTET. Ara esclafa
la canterella [108]. ¡Bomm!

Haciendo la explosión con los brazos le da un golpe en el vientre a Córdulo.

CÓRDULO. ¡Bèstia!

JACINTA. ¡Rosendo!

ROSENDO. Hi ha més encara:
Rosa escopinya [109] d'un modo 870
estos dies que m'alarma.

JACINTA. ¡Sinyor! ¡Tonta estic!

ROSENDO. *(Arrodillándose)* Perdone'm
la irreflexió... Tinga llàstima
d'un fill que sols en l'apoyo
de vosté conta per ara. 875
Ven.

Llamando a Rosa, que también se arrodilla a los pies de Jacinta.

ROSA. Señora, yo he sentido
en extremo disgustarla,
pero...

JACINTA. Alceu-se. Ell, delicat;
ella... la dolça esperança
de tindre un fill de mon fill 880
en los meus braços, ¡m'encanta!
(A Inés) Xiqueta, tu tens un home

que gasta salut i guanya;
per a res me necessites;
conque queda't en ta casa 885
que jo me'n duc a la meua
a estos dos pobrets.

VIÇANTET. Acaba
esta dona per commoure'm
i fer saltar una llàgrima.
¡Done'm un abraç!

INÉS. I a mi. 890

JACINTA. Cuidado con engañármela.

VIÇANTET. Eixe tesor de carinyo
puríssim, ¿a on s'encontrara
sinó en el pit d'una mare?

CÓRDULO. Per supost, ¿vosatros ara 895
se'n tornareu a ocupar
allà la mateixa sala?

VIÇANTET. Dissimule la pobrea,
però esa es otra tocata.

CÓRDULO. Xe, quants més sigau, millor. 900
Te confitarà pataca.

VIÇANTET. Prou confitat me n'ixquí.
La xurra[110] me dóna llàstima.

CÓRDULO. Jo em fique en ca el boticari
i en mig any no torne a casa. 905

VIÇANTET. *(Al público)* ¡Fadrins! Jo vos hu declare:
del casat la vida és bona,
mes si es caseu, busqueu dona...
que mai haja tengut mare;
pues si el juí s'us envola 910
i este consell desprecieu,
sempre, per torment, tindreu...
La Sogra de Castanyola.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A* i *OC*, *30 de Febrero*. L'errada és manifesta.

[b] Aquest nom apareix com a *Chesinta*.

[c] Transcrivim *pero* per no fer el vers hipermètric amb la seua accentuació aguda.

[d] A *A* i *OC*, *illuminen*.

[e] A *A* i *OC*, *ha*. Esmenem per evitar confusions.

[f] Així a *A*. A *OC*, per evident errada, *Gorrones*.

[g] Mantenim *pronte* per no trencar la rima.

[h] Mantenim l'accentuació castellana per no trencar la rima amb *desespero*.

[i] A *A* i *OC*, *fas*. Esmenem per evitar confusions.

[j] A *A* i *OC*, *moixí-ganguera*.

[k] A *OC*, per evident errada: *un*.

[l] A *A* i *OC*, *mal nom*.

[m] A *A* i *OC*, *afliches*. Hem de suposar que es tracta d'una valencianització de la conjugació castellana d'*afligir*.

[n] A *A* i *OC*, *requiescant*; el sentit, però, reclama el singular.

[o] A *A* i *OC*, *Escena XV*. Indiquem que és la darrera d'acord amb el que és pràctica habitual a la resta de les obres editades.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Castanyola*: Del munt d'accepcions que el *DCVB* recull sota aquest terme, el més apropiat és el de «Mel molt tirosa», és a dir: molt embafosa, *melcocha* en castellà; apareix documentat al Diccionari de Martí Gadea.

[2] *Teatro Ruzafa*. Teatre inaugurat en 1868 com a café-teatre, a l'actual passeig de Russafa cantó amb Colom. Seria aviat un teatre per a les capes populars de la ciutat de València.

[3] *Ascensio Mora*. (València, 1834-1883), actor, director i escriptor; s'inicià al camp del teatre d'aficionats. Arran de l'estrena d'*El deu, dèneu i noranta*, es va consacrar com a un dels primers intèrprets del teatre costumista de l'època. Actuà a Barcelona i Madrid, i novament a València d'ençà el 1870, on formà i dirigí companyies per als teatres Principal i Russafa. Escrigué també alguns sainets en valencià (*GERV*).

[4] *La poule et ses poussins*. No hem pogut localitzar aquesta obra.

[5] *Amalia Mondéjar*. Una de les actrius més característiques de l'escena valenciana del XIX. Vid. R. Miralles i J. Ll. Sirera: «Representar el sainet: claus textuals i tradició interpretativa», a E. Rodríguez, ed., *Los Saberes Clásicos: el actor en sus documentos* (en premsa).

[6] Amb la Restauració la llibertat d'expressió va veure's severament retallada; no de bades en febrer de 1875, el ministre de Foment Orovio va iniciar per decret la depuració de les Uni-

versitats espanyoles. És prou evident, doncs, que el *tio Còrdulo* i els seus amics haguessen acabat tenint problemes per parlar de política interior...

[7] *Carabineros.* Cos policial encarregat de la vigilància de costes i fronteres, creat a Espanya el 1829; des de 1842 es va anomenar *Cuerpo de carabineros reales.* El franquisme el va disoldre el 1940.

[8] *Tenoreta.* El mateix que tercerola, carrabina curta emprada pels cossos de cavalleria.

[9] *Begudeta del vapor.* Possiblement, medicina contra el *vapor* (vid. nota [11] a *El tio Cavil·la*).

[10] *Quartos.* En el sentit de cuixes, cames per sostenir-se i acaminar.

[11] *Bolxaques.* Home destraçat que fa les coses de qualsevol manera, per negligència (*DCVB*).

[12] *Santi-barati.* Vid. nota [10] de *L'escaleta...*

[13] *Aurtar.* Vid. nota [61] de *L'escaleta...*

[14] *Pateta.* El dimoni; el terme al·ludeix a la iconologia popular que ens representa el diable amb potes de cabra.

[15] *Floronco.* Furòncol.

[16] *Empastre.* Per *emplastre*, pegat de diferents substàncies, que es posa sobre la pell amb finalitat medicinal.

[17] *Ungüent de canonet.* Suposem que farà referència a un ungüent envasat en tub.

[18] *Fosc.* En el sentit de persona poc amigable, *hosca* en castellà.

[19] *Bismarck*, Otto von (1815-1898). Noble, militar i polític prussià, que com a Primer Ministre (Canceller) de Guillem I de Prússia va promoure la unificació alemanya, coronada a Versalles el 1871 amb la proclamació de l'Imperi Alemany. Durant les dues dècades següents va ser l'eix de tota la política europea.

[20] *Anoüer.* Deformació còmica de *Hannover*; regne del nord d'Alemanya, amb capital a la ciutat del mateix nom. El 1866 els prussians, dins la política dissenyada per Bismarck, van conquerir-lo.

[21] *Ducat Severino.* Suposem que es tracta del nom deformat del Ducat de Schleswig, conquerit per la coalició prussiano-austríaca en 1864 a Dinamarca juntament amb el de Holstein. Els enfrontaments entre les dues potències triomfadores van dur a la guerra austro-prussiana de 1866, després de la qual aquest ducat va ser incorporat a la neixent Alemanya.

[22] *Calsarú.* Ens sentim incapaços d'identificar de quina ciutat o territori ens parla. És possible que es tracte d'una deformació del nom de la ciutat de Karlsrühe.

[23] *Mossensorell.* La broma és evident: el palau de Mossén Sorell va ser fins el seu incendi el 1878 uns dels edificis emblemàtics del Barri del Carme; es tractava de la casa pairal dels Sorells, senyors d'Albalat, situada a la plaça que encara porta el mateix nom, i un dels edificis més importants del gòtic civil valencià. Quant al territori alemany a què fa referència, pot ser es tracta del Ducat de Mecklenburg, incorporada a l'Imperi alemany en el 1871.

[24] *Amaitinar.* En valencià, *robar* (*DCVB*).

[25] *Palo al francés.* En 1870 va esclatar la guerra franco-prussiana, en la qual els excèrcits francesos van ser fàcilment vençuts a Metz i Sedan; Napoleó III hagué d'abdicar i els prussians assetjaren Paris, on esclatà la insurrecció de la Comuna.

[26] *Selemin-ous-tein.* Deformació del nom dels ducats de Schleswig-Hosltein, citats a la nota [18].

[27] *Estar feta un furó.* Expressió molt viva en valencià, tot i que no enregistrada al *DCVB*; el sentit de ser una persona sorruda, i trobar-se tancada i aïllada.

[28] *Ninot del carrer de Carabasses.* Aquest carrer s'estenia originàriament entre el carrer de Sant Vicent i el de Flassaders; en l'actualitat, i un cop oberta la avinguda de Maria Cristina, s'estén entre aquesta i la de l'Oest (o de Baró de Càrcer). Existeixen encara algunes botigues de joguets al seu voltant, tot i que el terme podria derivar de les caixetes per al rapé que segons Vicent Boix s'hi fabricaven amb carabassetes buidades (V. Boix, *Valencia, histórica y tipográfica*, València, 1862; t. I, pp. 159-161; reimpressió facsimilar de la Llibreria París Valencia, 1979).

[29] *Monot.* Ninot: segons el *DCVB*, a Xixona un monot és una «figura d'home vestida de manera estranya, amb una guitarra o amb una bóta de vi, que es posa acostada a una paret o a una finestra, per la festa de la vuitada de Corpus».

[30] *Thiers*, Louis Adolphe (1797-1877). Polític francés moderat; partidari de la Monarquia orleanista de Lluís Felip, va ser allunyat del poder per Napoleó III. Després de la caiguda de l'Emperador, va ser proclamat en 1871 cap del poder executiu de la República; va reprimir amb gran duresa la Comuna. En 1873 deixà el poder i encapçalà a l'Assemblea Nacional francesa la facció dels republicans moderats, enfrontada als pro-monàrquics de Mac Mahon.

[31] *Mac Mahon*, Marie Edme Patrice de (1797-1893). Mariscal francés. Encarregat per Thiers de la repressió contra la Comuna francesa; malgrat el seu pro-monarquisme va ser president de la República entre 1873-1879.

[32] *Casta de velluter*. No hem trobat aquesta expressió, tot i que podem suposar que faria referència al caràcter dels velluters, un dels gremis més importants de València (vid. nota [62] a *La sastresseta*), i possiblement per això tan orgullosos que se sentirien capacitats per a participar activament en el govern municipal (cosa que, òbviament, feien a la València foral) i per opinar sobre tota mena de qüestions.

[33] *Fer fil trencat*. Trencar una relació matrimonial. Tot i que era una expressió ben viva a València, almenys fins al primer terç del present segle, no apareix recollida al *DCVB*.

[34] *Al bordell*. Vid. nota [43] de *Fugint...*

[35] *Bolxaques de pan florido*. A més del que indiquem a la nota [13] de *El bou, la mula i l'àngel bovo*, podríem suposar que *pan florido* sona més o menys com *monflorita*, és a dir: *hermafrodita*, terme amb què el teatre valenciá (vid. *El pati dels canyarets* de Faust Hernàndez Casajuana) designa els homosexuals. Si fóra així, l'insult és ben gros.

[36] *Guilopo*. Vid. nota [12] a *El tio Cavil·la*.

[37] *Pataca*. En valencià, planta convolvulàcia de l'espècie *Batatas edulis*, i que s'aprofita per fer dolços.

[38] *Estar de mala data*. Trobar-se de mal geni, de *mala estrela*.

[39] *Taifa*. Segons el diccionari Escrig, recollit pel *DCVB*, «Jarana, gresca»; més propiament: grup de gent que mou gresca.

[40] *La nota alemana*. Hem de suposar que es tractava d'una nota al voltant d'alguna qüestió de política internacional; ateses les referències als governants de la Tercera República (notes 27 i 28), potser facen referència a les negociacions entre els prussians vencedors i la França derrotada en 1870.

[41] *Ser molt moixo*. Moix en valencià és la persona suau en aparença, que fingeix mansuetud o innocència (*DCVB*).

[42] *Desduir-se*. Distreure's, divertir-se, prendre expansió del cos o de l'esperit (*DCVB*).

[43] *Escombrar*. Vid. nota [53] de *L'escaleta...*

[44] *Matacà*. En valencià, compost metzinós per matar gossos (*DCVB*).

[45] *Embocar-se*. Entrar en un recinte una persona o un objecte.

[46] *Fanzella*. Semblança, manera d'ésser semblant amb una altra, faisó. Fer-se a la fanzella d'algú és, llavors, adaptar-se a les opinions o idees d'aquest (*DCVB*).

[47] *Rebentar la mina*. És evident que *mina* té ací el sentit d'artefacte explosiu que esclata quan se toca el seu dispositiu d'ignició.

[48] *La Llongeta*. Referència a la Llotgeta del Mostassaf, on es pesaven oficialment els comestibles que s'hi venien al proper Mercat. Es trobava situada al que ara és carrer del *Repeso*, petit carrer que va del dels Drets al de Numància. Pel context deduïm que també devien de dur-se a aquest edifici aquelles coses que es trobarien pels carrers de València.

[49] *Conde Arnim*. No hem estat capaços d'identificar aquest personatge.

[50] *Ronquit*. Ronquido, aquest terme castellà té la doble accepció de soroll brusc fet amb la gola i de bravata (*DUE*).

[51] *Carceller*. En efecte, Bismarck va ser Canceller (ço és, Primer Ministre), primer de Prússia, després d'Alemanya, entre 1862 i 1890.

[52] En efecte, les obres en un acte eren representades per les segones parts, o pels actors còmics, i les *primeres dames* no intervenien, car havien de reservar-se per a les obres que constituïen la base de la representació.

[53] *El puñal del Godo* (1844) és de José Zorrilla; *Verdugo y sepulturero o los dos compadres* (1848) és de C. Suárez Bravo *La tienda del Rey don Sancho*, (també de 1844) és una peça de Luis de Olona. Totes tres corresponen al gènere de drama històric romàntic.

[54] *Ser pit.* Cap de les accepcions de pit recollides al *DCVB* semblen correspondre al sentit de la frase d'Escalante... com no siga un ús figurat de *pit* segons l'accepció de Martí Gadea de pit com a tribut, és a dir: càrrega que cal satisfer a desgrat. Clar que segons el *DCVB* aquesta accepció no existeix i es tractaria d'un invent de l'autor del Diccionari en qüestió...

[55] *Baró Ricasolí.* Bettino Ricasoli (1809-1880); polític florentí que promogué la unió de Toscana amb el Piemont en 1859. Primer ministre d'Itàlia entre 1861-1862 i 1866-1867.

[56] *Saltamartí.* «Ninot lleuger adherit a una base feixuga, i que, desviat de la seua posició vertical, torna a recobrar-la instantàniament a causa del pes de la seua base» (*DCVB*).

[57] *Nana-Saïb.* O Nana Sahib, nom amb què és conegut el príncep indi Dhondu Pant (1820-1859), cap de la rebel·lió dels sipais (1857), va ésser vençut finalment pels anglesos i morí al Nepal. És evident, per les dates, que o Escalante no sabia qui era aquest personatge i la referència es trobaria a l'original francés o que el nostre dramaturg volia ridiculitzar més encara el tio Còrdulo fent-lo portador de notícies no gens fresques.

[58] *Carrer de Salines.* Carrer actualment existent entre els dels Cavallers i del Portal de Valldigna; rep aquest nom perquè la sal es venia efectivament al costat d'aquest Portal.

[59] *Gatuperio.* «Chanchullo, enredo, intriga, tapujo» (*DUE*).

[60] *Marcolfa.* Marcolfa és la grollera dona de Bertoldo, el rústic protagonista de *Bertoldo, Bertoldino y Cacaseno*; emprat en el sentit de persona estúpida i dolenta.

[61] *Garrones.* En el sentit –que recull el *DCVB*– de «forats o descosidures en la part baixa o posterior de la mitja o mitjó», i en general també de «persona bruta o grollera».

[62] *Eixir a rogle.* O traure a rogle (o rotlle); en el sentit de fer que es parle d'una cosa, citar-la, etc. (*DCVB*).

[63] En efecte, a més de a les possessions d'Àfrica (Fernando Poo), també eren enviats els penats a les d'Ultramar (Cuba, Puerto Rico i Filipines).

[64] *En guerrilla.* És a dir, dispersos i sense ordre.

[65] *Estar tronat.* Tronar en el sentit de trobar-se arruïnat, per supost.

[66] Vers hipermètric.

[67] *Culebró.* Culebra: Vid. nota [50] a *El tio Cavil·la.*

[68] *Prínsipe Mersxacoff.* No hem pogut identificar aquest personatge.

[69] *Entrar als bots.* Bot té ací el sentit de «reclam, a manera d'ocell fet de fust o de suro, per atreure els ocells a la caçada» (*DCVB*); entrar als bots seria, doncs, poc menys que enviscar-lo.

[70] *Canyaules.* Variant típicament valenciana (no enregistrada al *DCVB*) de *canyiula*: persona o cosa magra i escarransida.

[71] *Escarpidor.* Pinta de pues grosses i clares que serveix per desembullar-se els cabells (*DCVB*).

[72] *Estar batent-se.* En el sentit de moure's agitadament el pit (o el cor) per efectes de l'emoció o l'esforç.

[73] *Polisón.* «Armazón o almohadilla que me ponían las mujeres sujeta a la cintura para ahuecar la falda por detrás» (*DUE*).

[74] *Torrons de gat.* Massa composta de roses de dacsa banyades en mel cuita.

[75] *Enfitar.* En el sentit de fer-lo patir una indigestió, tant en sentit literal (pel dolç de tomata), com, evidentment, figurat.

[76] *Diable predicador. El diablo predicador y mayor contrario amigo* és el títol d'una molt coneguda comèdia de Belmonte Bermúdez (escrita abans de 1630), que representa com el dimoni és condemnat a predicar formalment i durant una bona temporada la grandesa de Déu. Es tractava d'una obra que durant el segle XIX es representava habitualment per Carnestoltes.

[77] Vers hipomètric.

[78] *Postema.* En sentit figurat, persona pesada i molesta (*DUE*).

[79] *Albardar.* Aparellar un animal de càrrega amb l'albarda.

[80] *Forigó.* Vid. nota [79] a *El tio Cavil·la.*

[81] *Resanar el malico. Ressanar* és, segons el *DCVB*, «reaparéixer, reprendre un mal, una malura que ja semblava curada», però només la documenta a Tortosa; el *malico* suposem que serà un diminutiu de *mal.*

[82] *Goleta.* En valencià, el manicomi (*DCVB*).

[83] *Pa ene pan.* Frase de sentit prou obvi: *de pe a pa*, però no identifiquem el seu origen.

[84] *Jope.* Verb no identificat al *DUE*, on sí existeix *joparse* en el sentit de «marcharse escapándose o precipitadamente de un sitio», és forma emprada a Aragó i a la Rioja.

[85] Vers hipermètric.

[86] *Minso.* En el sentit de fals, hipòcrita, que fa el beneït i porta mala intenció; el *DCVB* enregistra aquest ús a Tortosa.

[87] *Fer salat.* En valencià, exclamació amb què s'indica que una empresa ha resultat malament (*DCVB*).

[88] *Santo Dios...* Inici de la jaculatòria *Santo Dios, Santo Inmortal, líbranos siempre de todo mal.*

[89] *Ramo.* En el sentit de gremi; parlar de l'exèrcit com el *ramo de la guerra* no deixa, doncs, de ser una ironia.

[90] *Ballar els nanos.* Expressió valenciana en el sentit d'afalagar una persona. Els *nanos* són els capgrossos que surten a les processons (especialment a la del Corpus) i que ballen davant les autoritats i persones de mèrit, així com per recollir diners.

[91] *Moixiganguera.* Que participa o balla en les moixigangues, enteses ací com a cerimònies col·lectives ridícules (*DCVB*).

[92] En efecte, al carrer del Micalet, i gairebé enfront de la torre de la Seu d'aquest nom es trobava una de les pastisseries més antigues i de més prestigi de València.

[93] *Partidas.* No trobem aquest mot amb el sentit, ací evident, d'inconstància, mutabilitat de caràcter.

[94] *Donar salxitxa.* En el sentit de matar: es tractava del verí (el *matacà* de la nota [38]) que es donava als gossos amb ràbia.

[95] *Sant Matatias.* En realitat, Mataties és un personatge bíblic no un sant cristià; va ser el cap de la nissaga dels Macabeus.

[96] *Melilla.* A Melilla com a Ceuta existien penals on es tancaven no sols persones jutjades per tribunals militars sinó també presos polítics o socials.

[97] *Tirar por portes.* Conduir una persona a la ruïna o a la misèria (*DCVB*).

[98] *Cantar la canya.* Aquesta expressió, segons el *DCVB* té el sentit de «cantar les veritats, parlar sense contemplacions».

[99] *Gàbules.* Enredros, embolics (*DCVB*).

[100] *Sant Roc.* En efecte, segons Jacopo da Varazze en la *Legenda aurea*, Sant Roc va patir una greu nafra a la cama, fruit d'una ferida de sageta.

[101] *Gallofa.* La *Gallofa* és ni més ni menys que el «quadern o llibret on va indicat dia per dia l'ordre i circumstàncies rituals de l'ofici diví per a ús de preveres i religiosos» (*DCVB*).

[102] *Gàbies.* Cel·les on es tancaven els bojos als antics manicomis.

[103] Vers hipomètric.

[104] *Capa torera.* És a dir, *capot*. És prou evident, per altra banda, el sentit de l'expressió castellana *echar un capote*.

[105] *Santo Cristo d'Alboraia.* Però els patró d'Alboraia és Sant Cristòfol, i l'església es troba sota l'advocació de Santa Maria.

[106] *Visconti Ventosa.* Deformació còmica del cognom del polític italià Emilio Visconti-Venosta (1829-1914) Ministre d'afers estrangers del govern italià en diverses ocasions entre 1863 i 1901; participà activament en la retirada de les tropes franceses que protegien Roma i el Papa (1864) i signà la pau amb Austria el mateix any.

[107] *Terciana.* Terçana: febre intermitent, generalment pal·lúdica, que fa crisi en períodes de tres dies.

[108] *Esclafar la canterella.* En el sentit que se li dóna a València a *canterella*: «tro molt fort que es dispara al final de la traca» (*DCVB*).

[109] *Escopinyar.* Ací emprat com a eufemisme per boçar, símptoma tòpic dels embarassos.

[110] *Xurra.* Vid. nota [7] a *El tio Cavil·la.*